

Torkild Hovde Lyngstad og Ragni Hege Kitterød

**Hvordan går det med barn som har lite kontakt
med den ene forelderen?**

En litteraturgjennomgang av norsk og utenlandsk
forskning

Rapporter I denne serien publiseres statistiske analyser, metode- og modellbeskrivelser fra de enkelte forsknings- og statistikkområder. Også resultater av ulike enkeltundersøkelser publiseres her, oftest med utfyllende kommentarer og analyser.

© Statistisk sentralbyrå, desember 2008 Ved bruk av materiale fra denne publikasjonen, skal Statistisk sentralbyrå oppgis som kilde.	Standardtegn i tabeller	Symbol
ISBN 978-82-537-7499-2 Trykt versjon	Tall kan ikke forekomme	.
ISBN 978-82-537-7500-5 Elektronisk versjon	Oppgave mangler	..
ISSN 0806-2056	Oppgave mangler foreløpig	...
Emne	Tall kan ikke offentligjøres	:
02.01.20	Null	-
Trykk: Statistisk sentralbyrå	Mindre enn 0,5 av den brukte enheten	0
	Mindre enn 0,05 av den brukte enheten	0,0
	Foreløpige tall	*
	Brudd i den loddrette serien	—
	Brudd i den vannrette serien	
	Desimalskilletegn	,

Sammendrag

Denne rapporten gir en oversikt over hovedfunn i norsk og utenlandsk litteratur om mulige konsekvenser for barn av å ha lite kontakt med den ene forelderen, herunder hvordan det går med barn som opplever foreldres samlivsbrudd. Forskere på feltet har sett på utfall for barn på en lang rekke områder. Blant de mest studerte utfallene er barnets grad av psykologisk tilpasning, sosioøkonomiske forhold som utdanningsnivå, arbeidsledighet og inntekt, skoleprestasjoner, demografiske forhold som inngåelse og oppløsning av eget samliv, når man flytter hjemmefra og når man får egne barn, samt kriminalitet. Studier på feltet er basert på tverrsnittsundersøkelser med datainnsamling gjennom intervju eller spørreskjema, longitudinelle spørreundersøkelser der individer følges over tid, eller på sammenkobling av administrative registre. Videre finnes det en del kvalitative studier på feltet, der man gjennomfører dybdeintervjuer med et mindre antall intervju-personer. Mye av forskningen på feltet er foretatt i USA, men det finnes også en raskt voksende litteratur i Norge.

På en lang rekke utfall skårer barn som har opplevd samlivsbrudd, dårligere enn andre barn. Det er imidlertid vanskelig å finne sikre årsakssammenhenger. Ofte kjenner man ikke tidsrekkefølgen på begivenhetene, og selv om man kjenner tidsrekkefølgen (dvs. vet at foreldrenes samlivsbrudd skjedde før de observerte utfallene), kan man sjelden utelukke helt at sammenhengen er spurios.

Det er lansert flere teorier eller perspektiver for å forklare hvorfor barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd, skårer dårligere enn andre barn på en rekke utfall. Blant de vanligste er det såkalte "father-absence" perspektivet som legger vekt på at én forelder innebærer mindre sosialiseringressurser enn to, et perspektiv som legger vekt på at tilpasning og mestring hos den forelderen som barnet blir boende hos, har betydning for hvordan det går med barnet, et perspektiv som sier at det er graden av konflikt og samhandling mellom foreldrene før og etter samlivsbruddet som er avgjørende, et perspektiv som legger vekt på at det er de økonomiske vanskelighetene etter et samlivsbrudd som har betydning, samt et perspektiv som sier at det er summen av stressende overganger barnet utsettes for som er avgjørende. Samtlige perspektiver finner noe støtte i litteraturen, men mest støtte finner teorien om konflikt og samarbeid mellom foreldrene. Dersom foreldrene samarbeider godt, er betydningen av samlivsbrudd og lite kontakt mellom far og barn mindre.

Det finnes relativt lite forskning om barn som har lite kontakt med den ene forelderen. Det som er gjort på feltet, tyder imidlertid på at det ikke er mengden samvær mellom barn og samværsforeldre i seg selv som er avgjørende, men kvaliteten på, og innholdet i, samværet. Nære følelsesmessige bånd og omsorgsfull grensesetting fra samværsforelderens side er viktigere enn mengden kontakt. Et visst minimum av kontakt må imidlertid være en forutsetning for å kunne opprettholde en slik relasjon. Kvalitative studier tyder ellers på at selv om de fleste barn som har lite kontakt med den ene forelderen, uttrykker sorg og savn, kan de takle dette på en god måte dersom de får støtte fra en sterk og trygg mor og fra omgivelsene ellers. Det er også viktig at de får forklart hvorfor relasjonen til far er som den er.

Selv om forskningslitteraturen gjennomgående viser at barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd har større sannsynlighet enn andre barn for å skåre dårlig på en lang rekke utfall, er det viktig å understreke at de aller fleste som har opplevd foreldres samlivsbrudd som barn eller unge, greier seg bra.

Prosjektstøtte: Barne- og likestillingsdepartementet

Summary

The report provides a review of the main findings in Norwegian and international literature on the potential consequences for a child of having little or no contact with the parents, including how children who experience a dissolution of the parents' coresidential relationship score on various outcomes. A wide range of outcomes have been studied by researchers in this field. Commonly studied outcomes includes, but are not limited to, psychological adjustment, socioeconomic outcomes such as educational attainment, unemployment and income, school achievement, demographic factors such as the child's own family formation and dissolution and fertility patterns, and crime and drug abuse. Studies have been based on cross-sectional survey data collected using face-to-face interviews or through mail, longitudinal surveys where individuals are followed over time, and linked register data. There are also studies based on qualitative data sources, such as qualitative interviews of a limited number of informants. A large share of the research on this field is done in the United States, but there is a growing literature also in Norway.

Children who have experienced the dissolution of their parents' coresidential relationship score lower on a wide range of outcomes than children who have not experienced such an event. However, it is difficult to make causal claims about such statistical relationships. In some cases one does not know the order of events, and even when one does know the order of events, one can seldom rule out all confounding factors.

Several theories and perspectives have been proposed to explain why children who have experienced a family dissolution do poorly. Among the typical perspectives we find the "father-absence" perspective which emphasizes that living with only one parent implies fewer resources available to the child, the parental adjustment perspective which emphasizes the importance of the resident parent's adjustment, a perspective that gives most importance to the level of conflict and interaction between the parents before and after the dissolution, and a perspective that puts weight on the economic consequences of a family dissolution. All perspectives are somewhat supported by the literature, but the conflict and interaction perspective gain most support. If the parents cooperate without many problems, the consequences of both family dissolution and less contact with a non-resident father are less.

There is relatively little research on children who have little contact with one of the parents. The findings that exist suggest that it is not the frequency and amount of contact that matter for children's outcomes, but rather the quality and nature of the contact. Close emotional ties and authoritative parenting by the non-resident parent is more important than the amount of contact. However, a minimum level of contact is a prerequisite for the maintenance of such a relationship. Qualitative studies suggest that even if most children with little or no contact with one of the parents express sorrow and miss the parent, they can cope with this if they are supported by a strong and confident mother and the social environment. It is important that they are explained why their contact with the father is limited.

It is important to note that, even if the research contributions, all taken together, show that children who have experienced the dissolution of the parents' coresidential relationship score lower than other children on a wide range of outcomes, most children who experience this event do fairly well.

Project funding: Ministry of Children and Equality

Forord

Denne rapporten sammenfatter forskningslitteraturen om hvordan det går med barn som har lite kontakt med den ene forelderen. Oversikten omfatter både utenlandsk og norsk forskning. Den internasjonale delen tar for seg tidligere litteraturgjennomganger og metaanalyser, samt gir en oppdatering på hva som har skjedd siden de siste metaanalysene ble publisert. Den norske delen tar i hovedsak opp studier som er publisert på norsk. Hovedkonklusjonen er todelt: På den ene siden hefter det relativt liten usikkerhet om at barn som har lite kontakt med den ene forelderen, gjør det dårligere på en lang rekke utfall enn barn som har mye kontakt. På den annen side er det usikkert om disse forskjellene skyldes liten kontakt i seg selv. Rapporten utgjør ett av tre delprosjekter under prosjektet "Barn som har lite kontakt med den ene forelderen", finansiert av Barne- og likestillingsdepartementet. De to andre delprosjektene består av en empirisk analyse av hvilke samværsfedre som har lite kontakt med barna sine, samt en kvalitativ studie av familier der det er lite samvær mellom barn og samværsforeldre. Analysen av samværsfedre med lite kontakt gjennomføres av Statistisk sentralbyrå, mens den kvalitative analysen gjennomføres av Agderforskning.

Innhold

Sammendrag	3
Summary	4
Forord	5
1. Innledning	7
1.1. Presisering av problemstillingen.....	7
1.2. Generelt om årsaksforklaringer.....	7
1.3. Utfallsvariable og operasjonaliseringer.....	9
1.4. Datakilder.....	10
2. Internasjonal forskning	13
2.1. Hovedkonklusjoner fra tidligere litteraturgjennomganger og metaanalyser.....	13
2.2. Nyere forskning.....	17
2.2.1. Studier av kontakt og involvering med en ikke-bosatt forelder.....	17
2.2.2. Fysisk og psykisk helse.....	17
2.2.3. Barnets utdanningskarriere.....	18
2.2.4. Kriminalitet og rusmidler.....	19
2.2.5. Tidlig voksenliv – flytting hjemmefra og egen familieetablering.....	20
3. Studier fra Norge og Sverige	21
3.1. Studier av effekten av skilsmisse.....	21
3.2. Studier av faktorer som har betydning for mengden samvær mellom samværsforeldre og barn.....	22
3.3. Studier av lite samvær.....	25
4. Oppsummering	31
Litteratur	32
Figur- og tabellregister	37

1. Innledning

Denne rapporten er et resultat av et delprosjekt innenfor forskningsprosjektet "Barn som har lite kontakt med den ene forelderen" utført av Statistisk sentralbyrå og Agderforskning på oppdrag fra Barne- og likestillingsdepartementet. Delprosjektet har som formål å sammenfatte norsk og internasjonal forskning om barn som har lite kontakt med den ene forelderen. Arbeidet er i hovedsak utført av forsker Torkild Hovde Lyngstad, med bidrag fra forsker Ragni Hege Kitterød. Begge arbeider ved Statistisk sentralbyrås Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Rapporten har fire deler. Denne første delen er en generell introduksjon til problemstillingen og de teoretiske og metodologiske utfordringer som denne forskningen står overfor, del to sammenfatter deler av den internasjonale litteraturen på dette forskningsfeltet, og del tre tar for seg litteratur publisert på norsk, samt en svensk studie. De norske studiene (og den svenske) omtales mer detaljert enn de internasjonale ettersom disse omhandler mer hjemlige forhold og dessuten er langt færre. Til slutt gis en kort oppsummering av vår kunnskapsstatus.

1.1. Presisering av problemstillingen

Spørsmålet i tittelen på denne rapporten kan besvares på flere måter. Hvordan spørsmålet bør besvares, og også svarene, avhenger av årsaken til at barnet har lite kontakt med den ene forelderen. Det kan være en rekke grunner til at barn har lite kontakt med en av sine foreldre. En mulighet er at mor er enslig på barnets fødselstidspunkt og ikke har noe forhold til barnets far. En annen grunn er at foreldrene bor sammen når barnet blir født, men så flytter fra hverandre og at kontakten barnet har med en av dem blir mindre i tiden etter bruddet. Kun en liten andel barn blir født av kvinner som er de facto enslige på barnets fødselstidspunkt. De fleste blir født av foreldre som ved fødselen er enten samboende eller gifte. Den vanligste grunnen for et barn til å ha lite kontakt med en av foreldrene er derfor at foreldrene har skilt lag på et eller annet tidspunkt etter barnets fødsel, og at barnet har hatt mindre kontakt med en av foreldrene på grunn av dette. Grunnen til mindre kontakt kan også være indirekte gjennom flere årsakskjeder. Et eksempel er at barnets omsorgsforelder, etter samlivsbruddet, flytter til en annen del av landet, eller at en av eller begge foreldrene inngår et nytt samliv med en ny partner, og at dette bidrar til mindre kontakt. Eksempler på årsak til mindre kontakt som nok er mer uvanlig, er at en av foreldrene dør, soner en lengre fengselsdom, eller er under behandling for psykisk eller somatisk sykdom. De fleste bidragene til denne litteraturgjennomgangen finner vi innen forskning på konsekvenser av samlivsbrudd for barn.

En måte å besvare spørsmålet på er å undersøke om lite kontakt mellom barn og forelder er *årsak* til uheldige utfall for barna, som for eksempel dårlige skoleprestasjoner. Om svaret er ja, vil det innebære at lite kontakt *i seg selv* har konsekvenser for barnets velferd. Den vanligste tilnærmingen er å studere hvordan barn som har lite kontakt med en av foreldrene, skårer på ulike utfallsvariable sammenlignet med barn som har mye kontakt med begge foreldrene, uten å nødvendigvis mene at mengden kontakt er det som fører til dårlige (eller gode) utfall for barna. Forskerne leter i slike tilfeller etter *korrelasjoner* og ikke årsaker. Sosiologiske og psykologiske bidrag finnes ofte innen denne kategorien, mens forskere med bakgrunn i økonomifaget som regel er mer opptatt av *årsaksforholdet* i seg selv, og er villige til å gjøre strengere antagelser for å forsøke å komme nærmere en årsaksforklaring. Disse antagelsene går iblant på bekostning av andre sider ved forskningsopplegget. Slike faglige særpreg finner vi også igjen i forskningslitteraturen.

1.2. Generelt om årsaksforklaringer

Det beste forskningsopplegget for å avdekke om en sammenheng mellom kontakt og utfall for barn faktisk er en årsakssammenheng, ville være å gjøre et

randomisert eksperiment. I dette tilfellet ville det bety at forskeren måtte ha delt et antall barn inn i to grupper: en eksperimentgruppe og en kontrollgruppe. Barna i eksperimentgruppen måtte så fått ha mindre kontakt med den ene forelderen sin enn barna i den andre gruppen. Deretter kan man sammenligne barna i de to gruppene på et eller annet utfall, for eksempel psykisk helse. En forskjell større enn de statistiske feilmarginene vil bety at lite kontakt med den ene forelderen påvirker barnas psykiske helse. Det er åpenbart alvorlige etiske problemer ved slike forskningsopplegg, uavhengig av hvordan eksperimentet blir gjennomført. Siden vi av slike og andre grunner ikke kan gjennomføre eksperimenter, må vi ty til andre metoder for å ta hensyn til at det ikke er tilfeldig hvilke barn som har lite kontakt med den ene forelderen. Den vanligste måten å gjøre dette på, er å kontrollere for bakenforliggende forhold, altså faktorer som kan tenkes å påvirke både graden av kontakt og det utfallet for barna som man er interessert i. Et typisk eksempel på en slik kontrollvariabel vil være konfliktnivået mellom foreldrene. Et høyt konfliktnivå mellom foreldrene kan påvirke mengden kontakt barnet har med en av dem samt påvirke utfall for barnet gjennom andre årsakskjeder.

Å fremme solide årsaksforklaringer som kobler kontakt med foreldre på den ene siden til et utfall, som for eksempel skolekarakterer, på den andre siden, er svært vanskelig. Det gjelder også i tilfeller hvor man har tilgang til relativt gode data. Problemet er at det som regel vil finnes faktorer som man ikke har opplysninger om, men som påvirker både kontakten og utfallene. Slike *uobserverte variable* skaper tvil om hvorvidt den effekten man finner for kontakt på utfallet, er riktig.

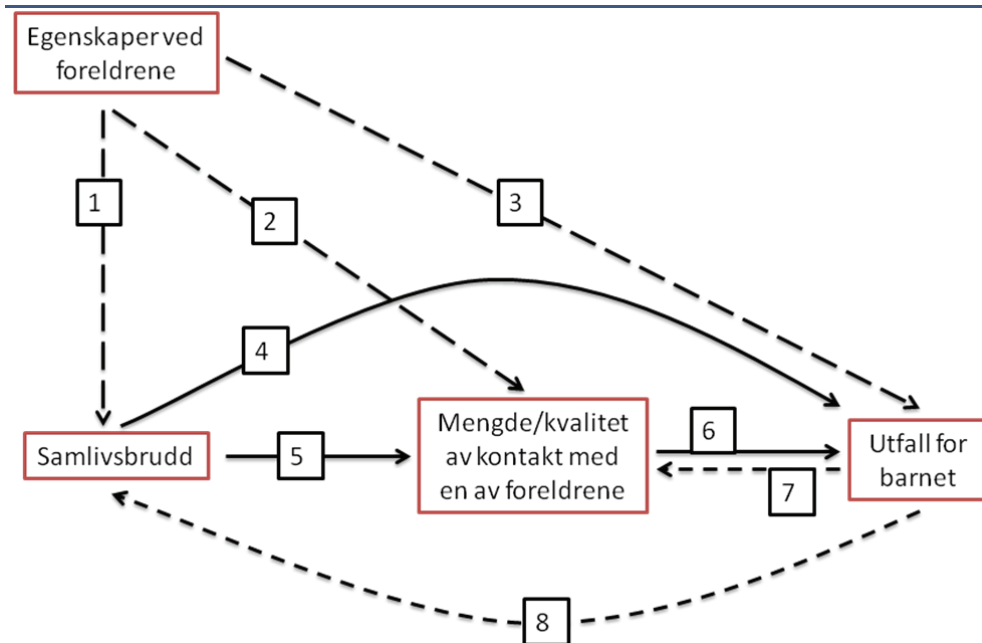
I figur 1.1 representerer hver pil en mulig årsakssammenheng i dette sakskomplekset. Det finnes selvfølgelig ytterligere årsakssammenhenger i tillegg til de som er nevnt her, så figuren må sees på som et stilisert bilde av virkeligheten. I figuren representerer heltrukne linjer konsekvenser av kontakt og samlivsbrudd for barnets utfall. Stiplede linjer med lange streker representerer bakenforliggende egenskaper ved foreldrene. De stiplede linjene med korte streker representerer ”tilbakevirkningen” av utfall for barn på kontakt med en av foreldrene og sjansen for et eventuelt samlivsbrudd. En beskrivelse med eksempler for hver enkelt sammenheng følger her:

1. Påvirkning fra egenskaper ved foreldrene til hyppighet av samlivsbrudd (for eksempel er lavt utdanningsnivå assosiert med hyppigere samlivsbrudd).
2. Påvirkning fra egenskaper ved foreldrene til mengden/kontakt barnet har med den ene forelderen (for eksempel vil konfliktnivået mellom foreldrene i noen grad avgjøre hvor mye kontakt barnet har med en av sine foreldre).
3. Påvirkning fra egenskaper ved foreldrene til utfall for barnet (for eksempel har barn som opplever sterke konflikter mellom foreldrene, dårligere psykisk helse enn andre barn).
4. Påvirkning fra samlivsbrudd, at foreldrene går fra hverandre, til utfall for barnet (den direkte effekten av samlivsbrudd. Eksempelvis har barn som opplever foreldres samlivsbrudd flere atferdsvansker enn andre barn.)
5. Påvirkning fra foreldres samlivsbrudd til mengde og kvalitet på kontakten med en av foreldrene (i flere tilfeller vil et brudd medføre mindre kontakt med den ene forelderen).
6. Påvirkning fra mengden og kvaliteten på kontakt med en av foreldrene til utfall for barnet (den direkte effekten av kontakt med den ene forelderen; det kan være slik at når alle bakenforliggende forhold er tatt hensyn til, gjør barn med mye kontakt og/eller høy kvalitet på kontakten med den ene forelderen, det bedre enn barn som har lite kontakt).
7. Påvirkning fra utfall for barnet til mengden/kvaliteten på kontakt med den ene forelderen (det kan være slik at for eksempel atferdsvansker hos barn fører til mindre kontakt med en av foreldrene).
8. Påvirkning fra utfall for barnet til foreldrenes samlivsbrudd (atferdsvansker hos barn, eller særskilte behov hos barn kan føre til høyere risiko for samlivsbrudd hos foreldrene).

Problemet blir dermed å være sikker på at man har kontrollert for alle relevante bakenforliggende faktorer. Uten å være sikker på at man har lykket med det, vil forskerne heller ikke kunne gi *sikre* årsaksforklaringer. Mange av studiene som omtales i denne litteraturgjennomgangen, har, som nevnt over, ikke som en uttalt ambisjon å gi årsaksforklaringer, men ønsker snarere å belyse *mulige* konsekvenser av foreldres samlivsbrudd. Det er derfor viktig å ha disse begrensningene med seg når en leser gjennomgangen.

Figur 1.1. Utvalgte sammenhenger mellom kontakt med ikke-bosatt forelder og barns utfall

1.3. Utfallsvariable og operasjonaliseringer

Hvilke aspekter ved barns liv har blitt studert av forskere på dette forskningsfeltet? Det er et bredt utvalg av utfallsvariable som er brukt i litteraturen.

En type utfall som ofte dukker opp er barnets grad av ”psykologisk tilpasning”, dvs. om barnet har symptomer på forskjellige psykologiske vansker. Hva som legges i slike vansker, kan variere mellom studier. Ofte deles barnets vansker inn i to hovedtyper: om barnet har ekstroverte eller introverte vansker. I den engelskspråklige litteraturen blir disse begrepene ofte kalt henholdsvis ”externalizing problems” og ”internalizing problems”. Den første typen kan også på norsk kalles atferdsvansker (at barnet ofte slåss, bråker og lignende), mens den andre typen kan kalles introverte vansker og omhandler for eksempel om barnet har vært nedstemt eller tilbaketrukket. Variablene som skal fange opp disse fenomenene er gjerne sammensatte mål (indekser) som består av en rekke svar på spørsmål i et spørreskjema eller resultater fra flere psykologiske tester. Et eksempel på måling av introverte vansker er en amerikansk studie utført av Sobolewski og Amato (2007). For å konstruere den avhengige variabelen i sin studie bruker forfatterne fire ulike komponenter hvor flere er standardiserte måleinstrumenter kjent fra den psykologiske forskningslitteraturen: Rosenbergs selvtillitsskala, Langner-skalaen for stress, en indeks for tilfredshet med syv ulike aspekter ved livet (arbeid, venner, bosted og lignende) og en siste komponent for generell livskvalitet. Disse komponentene regnes så i analysen for å være ulike uttrykk for den samme, latente utfallsvariabelen. Eksempler på ekstroverte vansker er vold, rus og kriminalitet.

Sosioøkonomiske forhold er også hyppig studert. Blant disse finner vi variable som utdanningsnivå, arbeidsledighet og inntekt. Operasjonaliseringer varierer noe fra studie til studie, for eksempel kan barns utdanningskarrierer måles ved oppnådd utdanning ved en bestemt alder eller ved prestasjonene de gjør på et bestemt trinn i utdanningssystemet (for eksempel gjennomsnittskarakter fra ungdomsskolen).

Noen ganger måles også resultater i enkelte skolefag, som for eksempel leseferdigheter (Park 2007), eller kognitive evner.

Demografiske utfall er enklere å måle enn mange andre typer utfall, men viser seg først for alvor når barnet selv er blitt en voksen, stifter egen familie og får egne barn. Slike utfall finner man i spørreundersøkelser hvor både informasjon om foreldres samlivsbrudd og respondentenes egne samlivshistorier samles inn, eller i registerdata hvor informasjon om barn og foreldre kan kobles sammen. Om barnet flytter tidlig hjemmefra eller får barn tidlig, fanges også opp i noen slike datakilder. Et eksempel på en slik analyse er en artikkel av Bernhardt et. al. (2005) som studerer årsaker til at, og variasjonen i, når ungdommer flytter hjemmefra. Den avhengige variabelen i denne studien er enkelt nok svaret på spørsmålet "Når flyttet du hjemmefra?".

Noen studier har altså relativt langt tidsperspektiv. De studerer konsekvenser av barns familiebakgrunn og oppvekstvilkår som inntreffer først når barna selv er voksne. De fleste utfallene som undersøkes ligger likevel nærmere barndommen. Spesielt gjelder dette de psykologisk orienterte studiene.

1.4. Datakilder

Datakilder som oftest brukes i sosiologisk og demografisk forskning på dette området, er store spørreundersøkelser. Undersøkelsene er som regel representative for befolkningen eller en bestemt undergruppe. For eksempel var *National Longitudinal Study of Adolescent Health* fra USA representativ for 15-åringer som gikk på High school da datainnsamlingen startet.

Tverrsnittstudier er spørreundersøkelser som er foretatt på kun ett tidspunkt. Slike data kan brukes og blir ofte brukt til å beregne forskjellen i et utfall mellom barn som har lite kontakt med en av foreldrene og barn som bor sammen med begge foreldrene. Fordelen med spørreundersøkelser er at man kan samle inn informasjon om mange sider ved barnas liv, f. eks. både om mengde og type kontakt med den forelderen de ikke bor fast sammen med, og om hvordan de har det og gjør det på flere områder (f. eks. trivsel på skolen og fysisk og psykisk helse). Ulempen er imidlertid at vi ikke vet sikkert hvilken vei påvirkningen går ettersom vi gjerne ikke kjenner tidsrekkefølgen av begivenhetene. Et eksempel på en slik studie er et arbeid av Nævdal og Thuen (2004): De måler hyppigheten av psykologiske problemer hos barn som bor sammen med begge foreldrene, barn som bor med mor og barn som bor med far. Konklusjonen er at gruppen av barn som bor med far har flest problemer, etterfulgt av gruppen som bor med mor. Men fra denne typen data vet vi som nevnt ikke om det er det å bo med kun en av foreldrene som gjør at disse gruppene har flere problemer enn de som bor med begge foreldrene.

For å unngå store problemer med årsaksretningen, tar forskerne i bruk longitudinelle forskningsopplegg. Panelundersøkelser lar forskere følge barn over tid fra tiden før samlivsbruddet til etterpå, og dette åpner for å ta hensyn til egenskaper som ligger før samlivsbruddet i tid. Et typisk eksempel er de britiske kohortstudiene hvor barn er fulgt fra fødselen og frem til i dag. Her kan man følge barn fra før bruddtidspunktet og se om de skårer dårligere etter bruddet. Med slike kontrollvariable vil resultatene i mindre grad "forurenses" av bakenforliggende forhold, selv om man ikke har noen garanti for at *alle* slike egenskaper er tatt hensyn til. Sannsynligvis vil det finnes andre bakenforliggende variable som ikke finnes i datamaterialet. Å ta hensyn til disse kildene til spuriøsitet vil kreve spesielle metoder som igjen kan kreve relativt strenge antagelser. De psykologiske bidragene til litteraturen tar også i bruk spesielle surveys med mindre og ikke-representative utvalg.

I de nordiske landene, og etter hvert også i noen andre europeiske land, finnes det administrative registre over befolkningen. I Norge samles det inn data i mange ulike registre, og disse dataene kan kobles sammen og utnyttes i forskning.

Fordelene med slike registerdata er mange: For det første omfatter dataene hele befolkningen. Dermed kan man studere små befolkningsgrupper eller sjeldne begivenheter, noe man sjelden kan gjøre i utvalgsundersøkelser. Et eksempel på fordelene med slike data finner man i en ny norsk studie av sammenhengen mellom kriminalitet og foreldres skilsmisse (Skardhamar 2009). Denne storskala studien ville det være umulig å gjennomføre uten store metodeproblemer ved bruk av ordinære spørreskjema-data eller ved å benytte kun data fra politimyndigheter og rettsvesen. En annen fordel med registerstudier er at dataene samles inn gjennom ulike administrative prosedyrer (for eksempel gjennom rapportering til Statistisk sentralbyrå), slik at man ikke trenger å henvende seg til studieobjektene direkte. Man unngår da gale svar eller selektivt frafall på sensitive spørsmål, og man unngår selektivt frafall av personer slik man risikerer i utvalgsundersøkelser. Skjevhet i frafallet gir lett et utvalg som ikke er representativt for den populasjonen man ønsker å studere. En begrensning ved registerdata er selvsagt at vi kun får informasjon om faktorer som er kartlagt i registre. Eksempelvis finnes det ikke registerinformasjon om mengde og type kontakt mellom barn og foreldre som ikke bor sammen, om graden av konflikter mellom foreldre før og etter et samlivsbrudd, eller om barnets trivsel på skolen og blant venner. Opplysninger om slike forhold må innhentes gjennom spørreundersøkelser.

Tabell 1.1. Eksempler på datakilder brukt i forskning om konsekvenser av samlivsbrudd for barn

Navn	Land	Type	År	Utfallsvariable brukt
National Survey of Families and Households (NSFH)	USA	Spørreundersøkelse med flere runder (panel, representativt for husholdninger)	1988; 1993; 2002;	Kontakt; grad av involvering;
National Longitudinal Study of Adolescent Health (AddHealth)	USA	Spørreundersøkelse med flere runder (panel, representativt for ungdommer)	1995; 1996; 2001-2; 2007-8;	Kontakt; grad av involvering; problematferd; psykisk helse; skoleprestasjoner
National Longitudinal Educational Study (NELS88)	USA	Spørreundersøkelse med flere runder (panel, representativt)	1988; 1990; 1992; 1994; 2000	Skoleprestasjoner; kognitive evner
National Survey of America's Families (NSAF)	USA	Spørreundersøkelse med flere runder (panel, representativt)	1997; 1999; 2002	Helse; tilknytning til skole; psykologiske problemer
Family and Fertility Surveys	Europeiske land inkl Norge	Spørreundersøkelse (representativ)	1990-tallet	Flytting hjemmefra; utdanningsnivå; egen familiedanning/-oppløsning
Gender and Generations Surveys (I Norge: LOGG)	Europeiske land inkl Norge	Spørreundersøkelse, flere runder for noen land (panel, representativt)	2000--tallet	Flytting hjemmefra; egen familiedanning/-oppløsning
Third International Math and Science Study	Mange	Spørreundersøkelse organisert ved skoler	1995; 1999; 2003; 2007;	Skoleprestasjoner i matematikk/naturfag
National Child Development Study	Storbritannia	Kohortstudie (1958-kohorten fulgt hele livet)	1958;	Bredt utvalg
British Cohort Study	Storbritannia	Kohortstudie (1970-kohorten fulgt hele livet)	1970;	Bredt utvalg
Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag	Norge	Spørreundersøkelse (panel; alle bosatte i NT)	1984; 1995; 2006	Fysisk og psykisk helse; økonomi m.v.
Registerdata	Nordiske land	Administrative registre	Kontinuerlig oppdatert	Utdanningsnivå, demografiske utfall, kriminalitet, skoleprestasjoner

Det finnes noen initiativ i forskningsmiljøene til internasjonalt komparative undersøkelser, ved at den samme spørreundersøkelsen blir gjennomført i mange land. I Europa har programmet for Family and Fertility Surveys blitt gjennomført i svært mange land, inklusive Norge¹. Nylig har mange europeiske land, inkludert Norge, gjennomført en ny runde med slike undersøkelser. Den norske undersøkelsen heter LOGG. Etter planen skal respondentene i denne undersøkelsen følges opp på flere tidspunkt senere. Dette vil danne et særlig godt datagrunnlag for utforskning av spørsmål om barns kontakt med foreldre i den voksne delen av livsløpet. Et annet eksempel på et komparativt forskningsprogram er TIMSS, *Third International Math and Science Study*, som tester skolebarns kunnskaper med standardiserte prøver. Undersøkelsen inneholder også informasjon om familiebakgrunn og kan derfor brukes i studier av konsekvenser av samlivsbrudd og relaterte problemstillinger.

---

¹ Den norske utgaven av FFS-undersøkelsen er "Familie- og yrkesundersøkelsen 1988". Den norske undersøkelsen er ikke med i komparative studier med FFS-data av konsekvenser av foreldres samlivsbrudd. Dette skyldes at de norske dataene ble samlet inn først og at spørsmålet om foreldres samlivsbrudd ikke var med i spørreskjemaet på det tidspunkt.

2. Internasjonal forskning

Hensikten med denne gjennomgangen er ikke å presentere et komplett bilde av forskningen om barn som har lite kontakt med den ene forelderen. Snarere tas det sikte på å gi en representativ oppsummering av litteraturen omkring dette temaet, hvori opptatt studier om konsekvenser av samlivsbrudd for barn. I studier av konsekvenser for barn av foreldrenes samlivsbrudd har man ofte ingen opplysninger om hvor mye kontakt barna har med den forelderen de ikke bor fast sammen med, men enkelte ganger har man informasjon om dette. Vi gir en mer detaljert omtale av noen utvalgte studier hvor kontakt med den ene forelderen i seg selv er hovedfokus. I kapittel 3 gir vi dessuten en detaljert omtale av noen norske og en svensk studie av barn som har lite kontakt med den ene forelderen.

De bidragene til den internasjonale forskningen som inngår i denne litteraturgjennomgangen, er enten artikler publisert i de viktigste vitenskapelige tidsskriftene for slik forskning, eller de er spesielt viktige bidrag i antologier. At gjennomgangen er begrenset til internasjonal forskning, betyr ikke at norske studier utelates. Noe nordisk litteratur er omtalt i denne delen fordi disse bidragene er publisert i engelskspråklige tidsskrifter eller bøker og dermed inngår i den internasjonale litteraturen på området. Likevel kommer mange av arbeidene fra USA og Storbritannia. Det er klart at overførbarheten til norske forhold kan være begrenset all den tid det er store forskjeller mellom land i støtteapparat for enslige forsørgere, hyppighet av samlivsbrudd eller fødsler blant enslige kvinner, tilgang på barnehager, betaling av skolepenger m.v. Det er likevel mye å lære av studier fra andre land på dette området.

2.1. Hovedkonklusjoner fra tidligere litteraturgjennomganger og metaanalyser

Det er tidligere publisert flere litteraturgjennomganger og noen metaanalyser (dvs. samleanalyser) av resultater fra andre forskningsarbeider på dette feltet (Amato og Keith 1991, Amato 1993, Amato og Gilbreth 1999, Seltzer 1994, Seltzer 2000). Disse er svært hyppig sitert og danner i mange nyere bidrag på området bakteppet for motivasjonen for forskningen og den teoretiske argumentasjonen som presenteres. For eksempel studerer Amato og Keith (1991) 92 publiserte forskningsarbeider som omhandler konsekvenser av samlivsbrudd for barn. Deres hovedkonklusjon er at barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd skårer dårligere enn andre barn på en lang rekke utfall.

Vi tar utgangspunkt i en metaanalyse av Amato (1993) hvor fem perspektiver på konsekvenser av samlivsbrudd for barn gjennomgås og den empiriske støtten for hvert perspektiv blir vurdert. Fra hvert av perspektivene kan det utledes flere hypoteser som kan testes empirisk. Grunnlaget for meta-analysen er 180 publiserte studier med egne resultater for hvordan barn som opplever samlivsbrudd klarer seg.

Det første perspektivet handler om *tap av kontakt med en av foreldrene*, det som i litteraturen ofte kalles "father absence" ettersom det som regel er mor som beholder den daglige omsorgen for barnet. Man mener ikke at foreldrenes samlivsbrudd innebærer at det ikke er kontakt overhodet mellom far og barn, men en lavere grad av kontakt enn tidligere. Hypotesene som prøves innenfor dette perspektivet, er blant annet at graden av kontakt i seg selv har en heldig innflytelse på barnets velferd, at en steforelder kan fjerne noe av de negative konsekvensene tapet av kontakt medfører, samt at jo eldre barna er når de opplever bruddet, desto bedre går det med dem. Totalt sett får dette perspektivet en viss støtte i litteraturgjennomgangen, men mangler ved mange av de studiene Amato ser på, gjør at man ikke kan tilskrive dette perspektivet spesielt stor betydning. Man finner altså ikke godt belegg for at mye kontakt med far, eller det å få en stefar, reduserer sannsynligheten for negative utfall for barnet på ulike områder. Det er heller ikke klart belegg for at barnas alder ved bruddtidspunktet har noen betydning for hvordan de klarer seg senere.

Det neste perspektivet innebærer at det har betydning for barnas utfall på ulike områder *hvordan den forelderen som har hovedansvaret for barnet, tilpasser seg den nye situasjonen*. Grunnidéen er at foreldre som støtter opp om og utviser en moderat grad av kontroll over barnet, legger til rette for en positiv utvikling. Et samlivsbrudd er en vanskelig prosess, og de fleste voksne opplever noen vansker med å tilpasse seg den nye situasjonen. Flere hypoteser kan utledes fra dette perspektivet. Én hypotese er at omsorgsforeldres psykologiske tilpasning til den nye situasjonen vil bety mye for barnas velferd. Dette impliserer at når man tar hensyn til den psykologiske tilpasningen til omsorgsforelderen, samt til kvaliteten på relasjonen mellom barn og voksen, vil forskjellen mellom barn som har opplevd brudd og barn som ikke har opplevd brudd, bli mindre. Videre innebærer dette perspektivet at barna tilpasser seg bedre etter hvert som tiden går og bruddet kommer mer på avstand. På overflaten kan det se ut til at disse hypotesene finner stor støtte i forskningslitteraturen. Det hefter imidlertid relativt store problemer ved de studiene som vurderes i litteraturgjennomgangen: Ett eksempel er at det er foreldre som rapporterer hvordan barna klarer seg, ikke barna selv eller en tredjeperson (f. eks. en lærer). Foreldre kan muligens være uvillige til å se, eller innrømme, at barna ikke har det så bra, og trolig har de ikke alltid god nok oversikt over alle de aktuelle utfallene, særlig ikke for litt større barn. Et annet problem er at i mange studier er årsaksretningen uklar fordi forskerne ikke har brukt longitudinelle forskningsdesign. Vi kjenner altså ikke tidsrekkefølgen på begivenhetene. Amato konkluderer med at perspektivet om foreldres tilpasning ikke kan sies å ha god støtte i forskningslitteraturen.

Det tredje perspektivet tar for seg *samhandlingen foreldrene imellom*. Hovedidéen er at barn har best utfall når foreldrene samarbeider godt og har få eller ingen konflikter. Av dette følger det at det er konflikten som er mest skadelig for barnet, og ikke bruddet i seg selv. Dermed blir én hypotese at det er like gode eller dårlige utfall å finne hos barn som bor med begge foreldre og foreldrene har høyt konfliktnivå, som hos barn med foreldre som har tilsvarende høyt konfliktnivå, men som har gått fra hverandre. Begge disse gruppene antas å ha dårligere tilpasning enn barn fra oppløste familier med lavt konfliktnivå etter bruddet, og også enn barn som bor med to foreldre med lavt konfliktnivå. Ettersom konfliktnivået mellom foreldrene kan endres etter et eventuelt brudd, vil barnets velferd også påvirkes av konfliktnivået etter bruddet. Det er dette perspektivet som får *mest* støtte i litteraturen som inngår i metaanalysen.

Noen forskere har foreslått at det er *økonomiske vanskeligheter i familien etter bruddet* som gjør at barn som opplever samlivsbrudd, kommer dårligere ut enn andre barn. De økonomiske levekårene forverres ved et brudd på grunn av bortfall av den ene forelderens inntekt og færre stordriftsfordeler i husholdningen. Dårlige økonomiske levekår vil selvfølgelig i minst like stor grad også gjelde for barn som aldri har bodd med begge sine foreldre, og derfor ikke har opplevd et brudd. Hypotesene som lanseres innenfor dette perspektivet, sier det er sammenheng mellom familiens økonomi og barns utfall, at forskjellen mellom barn som har opplevd samlivsbrudd og barn som ikke har opplevd samlivsbrudd, blir mindre når man tar hensyn til familiens økonomiske forhold, og at utfallene vil bedres hvis det kommer en stefforelder inn i husholdningen. Totalt sett får ikke dette perspektivet særlig god støtte i litteraturgjennomgangen. Et hovedproblem med bidragene som ble vurdert, var at ingen studie hadde klart å ta hensyn til alle relevante bakenforliggende forhold, som for eksempel barnas økonomiske levekår *før* samlivsbruddet.

Det femte perspektivet som tas opp i Amatos metaanalyse, er det mest generelle. Det kalles *stressperspektivet* fordi det legger vekt på selve prosessen et samlivsbrudd er. Det inneholder elementer fra de fire andre perspektivene ettersom alt det som inngår i dem (mindre kontakt med en forelder, endringer i omsorgsforelderens tilpasning, konflikter mellom foreldre og endringer i økonomiske levekår) er stress-

momenter i seg selv. I tillegg innebærer et samlivsbrudd en rekke andre mulige stressmomenter for barn som er involvert: Flytting, bytte av barnehage eller skole, mulig mindre kontakt med venner og slektninger, steforeldre og stebarn, og andre endringer i barnets livssituasjon. Hovedidéen bak stressperspektivet er at det er de *samlede* påvirkningene på barnets situasjon som resulterer i dårligere utfall for barn som opplever samlivsbrudd, og at disse stressopplevelsene kan akkumuleres over livsløpet. Hypoteser som er blitt testet innenfor dette perspektivet, er blant annet at antall stressende overganger er assosiert med negative utfall for barnet, at en overgang som å få steforeldre inn i familien bidrar til mer negative utfall for barnet, og at utfallene er dårligere for barn som opplever flere samlivsbrudd og relaterte overganger, enn for barn som kun opplever ett brudd. Dette stressperspektivet får noe støtte av Amatos (1993) metaanalyse, men den inneholder ikke mange nok studier innenfor perspektivet til at man kan trekke sikre konklusjoner.

Oppsummeringen av Amatos metaanalyse er at det perspektivet som bidrar mest til å forklare hvorfor barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd på et eller annet vis gjør det dårligere enn andre barn, er det tredje perspektivet om *konflikten mellom foreldrene*. En interessant implikasjon av dette er at de sammenhengene man ofte finner mellom samlivsbrudd og negative utfall for barn, i en betydelig grad er spuriøse: Hvis foreldrene har et godt og et lite konfliktfylt samarbeid om barnets beste, går det bedre med barna enn hvis de ikke har det. Dette tyder på at selve samlivsbruddet betyr mindre, og en implikasjon er dermed at et brudd er til det beste for barna dersom det bidrar til en betydelig reduksjon i konflikten mellom foreldrene. I en slik situasjon burde det være slik at forskjellen mellom barn med og uten erfaring fra samlivsbrudd blir mindre etter hvert som tiden går siden bruddet. Dersom foreldrene fortsetter å holde sammen til tross for høyt konfliktnivå, vil dette være mer negativt for barna enn om foreldrene skiller lag og konfliktnivået dempes. Den andre metaanalysen nevnt over (Amato og Keith 1991), støtter ikke et slikt syn. Selv om konflikten mellom foreldrene er det perspektivet som har mest støtte, finnes det noe støtte for alle de fire andre perspektivene i de studiene som inngår i Amatos metaanalyse fra 1993.

En annen, lignende metaanalyse tar spesielt for seg ikke-bosatte fedre (dvs. fedre som ikke bor sammen med barna) sine bidrag til barns velferd (Amato og Gilbreth 1999). I denne metaanalysen analyseres resultatene fra 63 studier av sammenhengen mellom det at barn ikke bor sammen med sin far etter skilsmisjonen på den ene siden, og barnas utfall på ulike områder på den annen. Hovedfunnene fra metaanalysen er at betaling av barnebidrag hadde en positiv sammenheng med barnets utfall, mens det ikke var noen klar sammenheng mellom frekvensen av kontakt med far på den ene siden, og hvordan det gikk med barnet på den annen. Dette kan lede til konklusjonen at fedre etter et samlivsbrudd ikke har noen betydning utover hvilke økonomiske bidrag de gir til barnets liv. En slik konklusjon frarådes likevel av forfatterne fordi omfanget av kontakt alene ikke gir et komplett bilde av forholdet mellom far og barn. Studier som siteres i metaanalysen tyder på at nære følelsesmessige bånd mellom far og barn og en såkalt "autoritativ oppdragerstil" ("authoritative parenting" på engelsk) er viktigere enn mengden kontakt i deg selv. Med "autoritativ oppdragerstil" menes gjerne at far er vennlig, men bestemt, at han kjenner til og interesserer seg for barnets skolegang, venner og fritidsaktiviteter og bidrar med grensesetting på ulike områder. Derfor fører ikke nødvendigvis hyppigere kontakt til høy kvalitet på relasjonen mellom far og barn. Relasjonen bør være etablert før bruddet, og jo sterkere bånd mellom far og barn, desto bedre går det med barna i etterkant gitt at båndene opprettholdes.

Det finnes også en nyere litteraturgjennomgang som fokuserer spesielt på hva som skjer når barnas far har lite eller ingen kontakt med barnet (Sigle-Rushton og McLanahan 2005). Forfatterne går gjennom en lang rekke forskningsområder og vurderer bevisene for om barn som vokser opp med en enslig mor (som for så vidt kan ha inngått et nytt forhold), og derfor har lite eller ingen kontakt med sin far, scorer dårligere enn barn som vokser opp med to biologiske foreldre. Hoved-

konklusjonen fra Sigle-Rushton og McLanahan er at samfunnsforskningen foreløpig ikke har klart, og sannsynligvis aldri vil klare, å gi utvetydige svar på spørsmål om hvordan barn som har opplevd samlivsbrudd ville gjort det om foreldrene hadde holdt sammen. Til det er metodeproblemene som plager disse spørsmålene for store. Det er også vanskelig ut fra forskningslitteraturen å argumentere for at samfunnet bør begrense mulighetene par har for å gå fra hverandre. Derimot kan forskningslitteraturen si mer om hvilke tiltak som sannsynligvis vil være effektive om man ønsker å bekjempe de problemene som opptrer sammen med foreldres samlivsbrudd. I sin konklusjon foreslår Amato og Gilbreth (1999) at opplysningsarbeid for foreldrepar som skiller lag, og spesielt omkring verdien av godt foreldresamarbeid, kan være et mulig effektivt tiltak.

Bauserman (2002) har gjennomført en metaanalyse av studier som sammenligner en rekke utfall for barn i situasjoner med og uten delt omsorg, dvs. at barna bor omtrent like mye hos hver av foreldrene etter et samlivsbrudd. Hovedargumentet *for* delt omsorg har vært fordelene barnet har ved å opprettholde god kontakt med begge foreldre, mens hovedargumentet *mot* har vært at delt omsorg ikke gir barnet den stabiliteten det trenger. Dersom det er konflikter mellom foreldrene, kan delt omsorg dessuten medføre at barna utsettes for disse mer enn nødvendig. I metaanalysen sammenholdes resultater fra en rekke psykologiske undersøkelser, hvor alle bidrag har sine svakheter og styrker. Utfallsvariablene er flere ulike mål på barnets psykologiske tilpasning, selvtillit, skoleprestasjoner og forventninger til familieliv. Konklusjonen fra meta-analysen er at barn hvis foreldre deler omsorgen for barnet, kommer bedre ut på disse målene enn barn hvis foreldre ikke deler omsorgen. Overraskende nok viser Bauserman også at mange av studiene i metaanalysen ikke har kontrollert for konfliktnivået mellom foreldrene. En nærmest triviell innvending mot resultatene er derfor at par som har delt omsorg, er selvselektert inn i denne situasjonen: De som har lavt konfliktnivå har valgt delt omsorg, og barn som opplever lavt konfliktnivå gjør det bedre på utfallsvariablene enn barn som opplever høyt konfliktnivå. Selv i studier med kontroll for konfliktnivå kan det foreligge selvseleksjon på andre variable. Dette spinkle grunnlaget gjør konklusjonene svakere enn hva man kunne forvente fra en slik metaanalyse.

2.2. Nyere forskning

2.2.1. Studier av kontakt og involvering med en ikke-bosatt forelder

Fedres utøvelse av sitt foreldreskap har blitt et betydelig mer fremtredende tema i familieforskningen de senere tiår (Marsiglio et al. 2000). Som vi har sett, finnes det en lang rekke studier som har vurdert hvilken betydning kontakt mellom barn og ikke-bosatt forelder har for barnets utfall. Mange studier har funnet en sammenheng mellom kontakt med den ikke-bosatte forelderen og bedre utfall for barn på ulike områder, spesielt psykologiske utfall og ”problematferd” (Bronstein et al. 1994, Amato og Gilbreth 1999, King og Sobolewski 2006, Amato og Rivera 1999, Scott et al. 2007, King 1994).

Et spørsmål som dukker opp i slike studier, er om mer kontakt er gunstig for barnet i alle kontekster, eller om det finnes enkelte kontekster hvor kontakt ikke er heldig. Amato og Rezac (1994) brukte amerikanske data til å studere om sammenhengen mellom kontakt og barns tilpasning er avhengig av konfliktnivået mellom foreldrene. De finner at dette er tilfelle for gutter, men ikke for jenter. Andre resultater fra USA peker mot at barn scorer dårligst i situasjoner hvor mor er misfornøyd med et høyt kontaktnivå mellom far og barn (King og Heard 1999). I slike situasjoner, hvor en av foreldrene er misfornøyd med at den andre forelderen har mye kontakt med barnet, er det god grunn til å anta at det kan foreligge en sterk konflikt mellom dem. ”Kvaliteten” på forholdet mellom barnet og den ikke-bosatte forelderen ser ut til å være viktig for barnets velferd, også når en har tatt hensyn til hvor mye kontakt barnet og ikke-bosatt far har (Stewart 2003).

En nederlandsk studie vurderte fysisk og psykisk helse hos ungdommer som ikke har noen kontakt med en ikke-bosatt forelder (Spruijt og Iedema 1998). Hovedfunnene er at ungdommer uten kontakt *ikke* skårer lavere på utfall som fysisk helse, psykologiske problemer og selvmordstanker enn ungdommer som opprettholder kontakt med den ikke-bosatte forelderen. Begge disse gruppene skårer dog lavere enn ungdommer som bor sammen med begge foreldrene. Forfatterne mener hovedfunnet har å gjøre med *årsaken til* at kontakten ble avbrutt. En mulighet er selvfølgelig at i tilfeller med spesielt høy konflikt blir kontakten oftere avbrutt.

I de fleste studiene av betydningen av sammenhengen mellom den ikke-bosatte forelderens grad av involvering i barnets liv på den ene side, og barnets utfall på den annen, har man antatt at årsaksretningen går fra involvering til velferd. Altså at jo mer involvering den ikke-bosatte forelderen viser, jo bedre får barnet det. Dette er ikke nødvendigvis riktig, slik Hawkings, Amato og King (2007) viser i en studie av amerikanske tenåringer. De finner at høy grad av problematferd hos barn, psykologiske problemer og dårlige skoleprestasjoner ser ut til å føre til mindre involvering hos den ikke-bosatte forelderen. Det kan dermed oppstå en selvforsterkende prosess hvor lite kontakt med en forelder skaper uheldige utfall for barnet som igjen fører til mindre kontakt med forelderen.

Etter samlivsbrudd inngår mange foreldre nye samliv. En ny voksenperson i husholdningen vil selvfølgelig bety noe for barna som bor der, og sannsynligvis vil en steforelder i husholdningen til den ikke-bosatte forelderen også kunne ha betydning for barnas utfall. En studie viser at gode relasjoner til *både* far og stefar gir færre symptomer på psykologiske problemer og mindre problematferd hos ungdommer (White og Gilbreth 2001). Det er altså ikke utelukkende slik at en steforelder erstatter den biologiske forelderen, men at kvaliteten på forholdet til begge to kan ha betydning for barna.

2.2.2. Fysisk og psykisk helse

Ulike former for psykologiske utfall er, som nevnt over, blant de aller hyppigst studerte konsekvenser av foreldres samlivsbrudd. Det finnes flere norske studier hvor barns psykiske helse er vurdert. Disse studiene, som bygger på representative surveydata, viser at for psykologiske utfall skårer ungdommer som har opplevd

foreldres samlivsbrudd, dårligere enn ungdommer som ikke har opplevd foreldres samlivsbrudd (Størksen et al. 2006, Størksen et al. 2005).

En nyere britisk studie kobler kontakt med ikke-bosatte fedre og barns psykiske helse (Flouri 2006). Biologisk arv ser ut til å kunne forklare noe av betydningen foreldres samlivsbrudd har for barnas psykiske helse. En australsk studie har vist at når genetiske forhold er kontrollert for, forsvinner forskjellen i introverte psykiske vansker mellom barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd og barn som ikke har gjort det (D'Onofrio et al. 2007b).

Fysisk helse har også blitt studert i forskningslitteraturen. Hovedfunnet er at også den fysiske helsen er dårligere hos barn som har opplevd samlivsbrudd. En studie fra USA rapporterer en positiv sammenheng mellom høy kvalitet på forholdet mellom ikke-bosatt far og barn på den ene siden, og god fysisk helse hos barnet på den annen. Videre rapporterer den en negativ sammenheng mellom grad av konflikt mellom foreldrene på den ene siden, og god fysisk helse for barnet på den annen (Fabricius og Luecken 2007). Målene på fysisk helse var i denne undersøkelsen sammensatte mål på hyppighet av somatiske symptomer samt et mål på selvrapportert egen helse. To eksempler på spørsmålsformuleringer er "Hvor ofte opplever du å ha rygg- eller brystmerter?" og "Hvordan vil du karakterisere din egen helse" (med tilhørende svarkategorier fra "dårlig" til "utmerket").

2.2.3. Barnets utdanningskarriere

En lang rekke studier har påvist dårligere skoleprestasjoner og lavere gjennomsnittlig utdanningsnivå hos barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd (Amato 2001). Målene på skoleprestasjoner eller kunnskapsnivå er gjerne gjennomsnittlig avgangskarakter fra et bestemt trinn i utdanningssystemet eller resultater fra internasjonale sammenlignbare prøver (som for eksempel PISA-undersøkelsene), mens studier av oppnådd utdanning og fullføringsgrad (hyppigheten av "drop-out") bruker utdanningsnivå. Barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd, eller av andre grunner vokser opp med én forelder, gjør det jevnt over dårligere enn barn som vokser opp i "tradisjonelle" familier. Dette er et funn man har gjort i mange land, på tvers av velferdsordninger og utdanningssystemer (Cherlin et al. 1991, Dronkers 1994, Ming og Zeng 2008, Park 2007, Hampden-Thompson og Pong 2005). Resultatene gjelder både for karakterer og for slutføring av påbegynte utdanninger (Menning 2006, Pong og Ju 2000). I Norge har en ny, foreløpig upublisert, studie vist at personer som opplever foreldres samlivsbrudd, har lavere utdanningsnivå enn andre (Reneflot 2008b). En studie av variasjoner i elevers skolekarakterer, men som tok hensyn til egenskaper ved skolen, fant at elevene som hadde skilte foreldre gjorde det noe dårligere enn elever hvis foreldre bodde sammen (Hægeland et al 2004).

I Skandinavia har forskere naturlig nok vært opptatt av om den nordiske velferdsmodellen, med overføring til enslige forsørgere, høy yrkesaktivitet blant mødre, subsidiert barnetilsyn og gratis skolegang, samt andre velferdsordninger, kan begrense betydningen av foreldres samlivsbrudd for barnas senere livssjanser. Norske data tyder på at effekten av foreldres samlivsbrudd er like stor i Norge som i USA (Breivik og Olweus 2006), og et lignende funn er gjort med svenske data (Bjørklund et al. 2007). Men det finnes også bredere sammenligninger som tyder på det motsatte, nemlig at familiepolitikk som den vi finner i de nordiske velferdsstatene, begrenser betydningen av samlivsbrudd for barns skoleprestasjoner (Pong et al. 2003).

En viktig innvending mot denne typen forskningsarbeider, som de andre som inngår i denne gjennomgangen, er at det er vanskelig å si om forskjellene mellom på den ene siden barn som har opplevd samlivsbrudd og barn som lever med steforeldre, og på den andre siden barn som har vokst opp med to biologiske foreldre, skyldes forskjellene i familiesituasjon i seg selv. Det er med andre ord uklart om man står overfor et årsaksforhold eller kun en spurios sammenheng.

De senere år har dette spørsmålet blitt forsøkt besvart på flere måter med nyere metoder og data. Alle forsøkene har det til felles at de forsøker å ”rense” resultatene for egenskaper ved familien som ikke finnes i dataene. Disse egenskapene kan være alt fra foreldrenes interesse for barnas skoleprestasjoner til genetisk arv fra foreldre til barn. En metode for å fjerne betydningen av slike bakenforliggende, uobserverte egenskaper er å bruke avanserte statistiske teknikker som tar hensyn til uobserverte egenskaper ved barnas familier. En annen metode er å bruke spesielle data, for eksempel om adoptivbarn.

Førstnevnte metode er benyttet av Sanz-de-Galdeano og Vuri (2007) på data fra USA (NELS88). De finner at foreldres samlivsbrudd ikke har noen betydning for barnas resultater på tester for kognitive evner. Samme resultat for barnas utdanningsnivå har, med lignende metode, blitt rapportert fra Sverige (Björklund og Sundström 2006). De sistnevnte svenske forskerne baserer seg på en teknikk som krever data om søsken som opplever at foreldrene deres går fra hverandre. Da kan de, under ganske strenge forutsetninger, mer effektivt fjerne betydningen av bakenforliggende forhold som har å gjøre med familien og søsknenes foreldre. Antagelsen de legger til grunn er at *søsken som ikke bor i husholdningen på det tidspunkt samlivsbruddet skjer, ikke blir påvirket av samlivsbruddet*. Dette kan høres noe urimelig ut for de aller fleste, men er altså en forutsetning som gjøres for at forskerne skal kunne nærme seg en årsaksforklaring.

Resultater fra en studie av norske registerdata som er under publisering støtter opp om at det finnes bakenforliggende egenskaper som delvis kan forklare det lavere utdanningsnivået hos skilsmissebarn (Steele et al. 2008). Ved å bruke en statistisk avansert tilnærming, men uten å måtte gjøre antagelsen Björklund og Sundström gjorde, viser forfatterne at betydningen av foreldres skilsmisse for barnas utdanningsnivå blir redusert, men ikke forsvinner helt, når uobserverte egenskaper ved moren er tatt hensyn til. Effekten av skilsmisse blir faktisk sammenlignbar med effekten av at en av foreldrene dør, og er viktigst for utdanningsvalg som blir gjort på videregående skole-nivå. Høyere opp i utdanningssystemet blir skilsmisseeffekten mindre viktig.

Data om adoptivbarn gjør det mulig for forskerne å dele inn de uobserverte egenskapene ved familien i to deler, en biologisk del og en sosial del. Om man sammenligner foreldrepar med biologiske barn og foreldrepar med adoptivbarn, kan man lære mer om hvorvidt de negative effektene av foreldres samlivsbrudd på barns skoleprestasjoner og frafallsrater i utdanningssystemet faktisk er et årsaksforhold. Det er rapportert resultater som tyder på at adoptivbarn som opplever adoptivforeldrenes samlivsbrudd, gjør det dårligere på en rekke utfall enn biologiske barn med samme bakgrunn. Når det gjaldt ett utdanningsrelatert utfall, nemlig graden av involvering i skole og skolearbeid, var det en forskjell mellom biologiske barn og adoptivbarn: De biologiske barna som opplevde samlivsbrudd gjorde det dårligere enn barn som vokste opp sammen med begge biologiske foreldre også på dette området, men det gjaldt ikke adoptivbarna (Amato 2008). Dette er en indikasjon på at de dårligere skoleprestasjonene og lavere utdanningsnivåene vi observerer hos barn som har opplevd foreldrenes samlivsbrudd, ikke nødvendigvis skyldes bruddet i seg selv, men at barna enten sosialt eller genetisk ”arver” et lavere utdanningsnivå. I sum synes de senere års forskningsresultater å tyde på at konsekvensene av foreldres samlivsbrudd for barnas utdanningsløp ikke er særlig sikre. Tilsynelatende store forskjeller i utdanningsnivå mellom personer som har opplevd foreldres samlivsbrudd og personer som ikke har opplevd den samme hendelsen, ser ut til i noen grad å kunne forklares av bakenforliggende forhold. Det kan fremdeles stilles spørsmål ved alle de studiene som er referert her på grunn av svakheter ved data og/eller metodebruk.

2.2.4. Kriminalitet og rusmidler

En rekke studier i den kriminologiske litteraturen har vist at barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd har høyere kriminalitetsrater enn barn som ikke har opplevd

denne hendelsen. Det pågår en diskusjon om hvorvidt denne forskjellen er uttrykk for en årsakssammenheng eller om den er spuriøs. Enkelte studier finner at en god del av den høyere risikoen for kriminalitet skyldes andre forhold, som for eksempel at barnets mor var svært ung da hun fikk barn, lav utdanning, etnisk minoritetsbakgrunn, og fattigdom (Harper og McLanahan 2004), men at effekten består etter at disse forholdene er tatt hensyn til. Andre har ikke funnet noen effekt av samlivsbrudd når viktige kontrollvariable er introdusert i de statistiske analysene (Rebellion 2002, Juby og Farrington 2001).

En register-basert norsk longitudinell undersøkelse av fødselskullet fra 1982 har vist at barn som opplever foreldres samlivsbrudd, har en høyere sannsynlighet for å bli siktet for kriminalitet enn andre barn. Konklusjonen opprettholdes selv når familiens sosioøkonomiske forhold og foreldrenes kriminelle karriere er tatt hensyn til. Den høyere kriminalitetsraten for personer som opplever foreldres samlivsbrudd, gjelder både voldskriminalitet, økonomisk kriminalitet, narkotikalovbrudd og mindre forseelser (Skardhamar 2009).

2.2.5. Tidlig voksenliv – flytting hjemmefra og egen familieetablering

Forskningen viser at når barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd, begynner å gjøre sine egne valg om flytting, etablering av egen familie, og får egne barn, påvirkes disse valgene sannsynligvis av deres egen familiebakgrunn. Forskning har for eksempel vist at tidlig flytting fra foreldrehjemmet er assosiert med en rekke uheldige utfall for ungdommer, spesielt når flyttingen ikke er motivert av at ungdommen skal ta utdanning i et annet område. En svensk studie har vist at ungdommer som har opplevd foreldres samlivsbrudd, flytter tidligere fra foreldrehjemmet enn andre ungdommer (Bernhardt et al. 2005).

Vi vet også at tidlig inngåelse av eget samliv og tidlig foreldreskap, spesielt tenåringsfruktbarhet, er mer utbredt blant barn som har opplevd samlivsbrudd enn andre (Kiernan og Hobcraft 1997). Det er også vist med norske registerdata at tenåringsmødre i større grad enn andre har foreldre som har gått fra hverandre (Reneflot 2008a). Slikt tidlig foreldreskap kan igjen påvirke andre forhold som for eksempel ens muligheter til å ta utdanning og dermed yrkeskarriere og inntektsnivå for den unge forelderen og barnet. Selv om barn som har opplevd samlivsbrudd, inngår egne samliv tidligere enn andre, gifter de seg sjeldnere og forblir i større grad samboere. Hvis de gifter seg i det hele tatt, gjør de det senere enn andre (Størksen et al. 2007).

Et av funnene i forskningslitteraturen som er sikrest innen dette feltet, er at barn som opplever foreldrenes samlivsbrudd, har en høyere risiko for å bryte opp sine egne samliv. Dette funnet er gjort både for Norge (Lyngstad og Engelhardt-Wölfler 2008, Størksen et al. 2007), USA (Amato 1996), og en rekke andre europeiske land (Diekmann og Engelhardt 1999, Diekmann og Schmidheiny 2006, Kiernan og Cherlin 1999). Det er vist med spesielle tvillingstudier at denne sammenhengen til dels skyldes genetiske forhold. Hele sammenhengen mellom foreldrenes og eget samlivsbrudd kan likevel ikke skyldes biologisk og sosial arv (D'Onofrio et al. 2007a). Forklaringen på denne årsakssammenhengen kan være at barn gjennom å oppleve prosessen som leder frem til foreldrenes samlivsbrudd, lærer noe om samliv som får uttrykk i deres egne samlivshistorier. For eksempel kan de legge mindre vekt på normen om at et samliv i utgangspunktet skal være livslangt (Amato og Deboer 2001).

3. Studier fra Norge og Sverige

Det har vært forholdsvis lite forskning på manglende kontakt mellom samværsforeldre og barn i Norge, og særlig på hvilke konsekvenser lite kontakt har for barna på kort og lang sikt. Som det framgår av de tidligere kapitlene i denne litteraturgjennomgangen, finnes det imidlertid etter hvert mange studier av mulige konsekvenser for barna av foreldrenes samlivsbrudd. Det foreligger også en del studier av hva som kjennetegner samværsforeldre, oftest fedre, som har lite kontakt med barna sine. Her er det gjerne foreldrene, og ikke barna, som er enhet i analysene. Det finnes imidlertid også enkelte studier av barn og foreldre som har lite kontakt. Dette er gjerne kvalitative studier med forholdsvis små utvalg. Dette kapitlet er delt i tre. Først nevnes kort en del norske studier av sammenhengen mellom foreldrenes samlivsbrudd og utfall for barna på ulike områder. Videre omtales de viktigste studiene av hvilke faktorer som har betydning for samværsfedres kontakt med barn. Deretter omtales studier av barn og foreldre som har lite kontakt.

3.1. Studier av effekten av skilsmisse

I Norge, som i mange andre land, finnes det etter hvert en stor litteratur som dokumenterer en sammenheng mellom foreldrenes samlivsbrudd og negative utfall for barna på ulike områder. Som det er redegjort for i tidligere kapitler, er det her vanskelig å påvise sikre årsakssammenhenger. Norske studier publisert i internasjonale tidsskrift er nevnt i tidligere kapitler. Dette gjelder følgende studier (i kronologisk rekkefølge):

- Hægeland et al (2004), som på basis av registerdata, viser at barn med skilte foreldre gjør det noe dårligere på skolen enn barn med foreldre som bor sammen.
- Nævdal og Thuen (2004), som på basis av en spørreskjemaundersøkelse (tverrsnitt) blant ungdomsskoleelever viser at en rekke psykososiale symptomer er mer utbredt blant barn som bor sammen med kun én av foreldrene, enn blant dem som bor med begge.
- Størksen et. al. (2005) og (2006), som på grunnlag av representative surveydata viser at ungdom som har opplevd foreldrenes samlivsbrudd, skårer dårligere på en del psykologiske utfall enn unge som ikke har opplevd samlivsbrudd.
- Breivik og Olweus (2006), som på basis av en longitudinell spørreundersøkelse viser at elever som har opplevd samlivsbrudd, skårer dårligere enn andre på en rekke psykososiale variabler.
- Størksen et al. (2007), som på basis av representative surveydata viser at kvinner og menn som har opplevd foreldrenes samlivsbrudd, har høyere risiko enn andre for å bryte opp sine egne samliv.
- Reneflot (2008a), som på grunnlag av registerdata viser at kvinner og menn som har opplevd foreldres samlivsbrudd, oftere enn andre får barn forholdsvis tidlig.
- Reneflot (2008b), som på grunnlag av registerdata viser at kvinner og menn som har opplevd samlivsbrudd, er mindre tilbøyelig til å ta høyere utdanning enn andre.
- Steele et al. (2008), som på basis av registerdata viser en sammenheng mellom foreldres skilsmisse og barnas utdanningsnivå.
- Lyngstad og Engelhardt-Wölfler (2008), som på grunnlag av registerdata viser at kvinner og menn som har opplevd foreldres samlivsbrudd, oftere enn andre opplever samlivsbrudd selv.
- Skardhamar (2009) som basert på registerdata, viser at barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd, oftere enn andre blir siktet for kriminelle forhold.

I tillegg finnes en del studier som er publisert på norsk. Her nevnes eksempler på studier av utfall på tre forskjellige områder:

Breidablik og Meland (1999) viser, på grunnlag av en spørreskjemaundersøkelse blant elever i videregående skole, en klar sammenheng mellom foreldrenes

samlivsbrudd og forekomsten av fysiske og psykiske helseplager, samt flere typer risikoatferd. Ungdom som oppgav at de hadde opplevd skilsmisse eller separasjon i familien under oppveksten, rapporterte langt oftere enn andre unge om psykosomatiske plager, depresjon, røyking og annen risikorelatert helseatferd. De hadde også dårligere trivsel på skolen, lavere vurdering av egne skoleprestasjoner og sjeldnere planer om høyere utdanning. Sammenhengene bestod etter kontroll for relevante variabler. Forfatterne understreker at de ikke kan etablere årsaks-sammenhenger på grunnlag av tverrsnittsdata, men argumenterer likevel for at de store og signifikante forskjellene taler for at skilsmisse er en alvorlig hendelse i barns liv, som har konsekvenser for senere opplevd helse og helseatferd.

Ugreninov (2002) finner, på grunnlag av registerdata, at unge som har opplevd foreldrenes samlivsbrudd, har klart høyere sannsynlighet for å bli marginalisert i yrkeslivet og utdanningssystemet, enn de som har vokst opp sammen med begge foreldrene. Som marginaliserte regner hun dem som i løpet av en treårsperiode verken var under utdanning eller i arbeid. Sammenhengen består etter kontroll for relevante faktorer.

Med registerdata viser Lauglo (2008) at unge med foreldre som ikke bor sammen har lavere skoleprestasjoner ved slutten av grunnskolen, enn unge med gifte eller samboende foreldre. Dette gjelder også etter kontroll for elevens kjønn, foreldrenes utdanningsnivå og inntekt, samt om foreldrene har innvandringsbakgrunn fra et ikke-vestlig land eller ikke. Lignende funn er gjort i flere andre studier. Nergård (2005) gir en utfyllende oppsummering av både norsk og utenlandsk litteratur på dette området.

Både norske og utenlandske studier har altså dokumentert klare sammenhenger mellom foreldrenes samlivsbrudd på den siden, og ulike typer negative utfall for barna på den annen. Man har imidlertid ikke klare svar på hvorfor det er slik, og det er også uenighet i litteraturen om hvilken betydning mengden samvær med den utflyttede forelderen har. I denne rapporten er vi altså opptatt av dem som har lite samvær.

3.2. Studier av faktorer som har betydning for mengden samvær mellom samværsforeldre og barn

Det finnes flere studier av hvordan foreldre som lever atskilt, fordeler ansvaret og omsorgen for felles barn. Gjennom disse kan man studere hvilke faktorer som gir økt sannsynlighet for at samværsforeldre (de som ikke bor fast sammen med barna), har lite kontakt med barna sine. Opplysninger om samvær finnes selvsagt ikke i offentlige registre og må derfor innhentes gjennom spørreundersøkelser. Det er ikke gitt hvordan man best skal måle kontakt mellom samværsforeldre og barn, men de fleste studier spør om antall samværsdager siste måned (eventuelt en vanlig måned), og noen spør også om samvær i ferier, og om når foreldre og barn sist traff hverandre. Informasjonen innhentes gjerne fra foreldrene, enten bare den ene parten (oftest samværsforelderen), men noen ganger også fra begge parter. Samværsforeldre beskriver seg gjerne som mer aktive og involverte i barna enn hva omsorgsforeldre beskriver dem som. Mens noen undersøkelser omfatter kun tidligere gifte foreldre, omfatter andre også tidligere samboende, samt foreldre som aldri har bodd sammen. Ettersom foreldre som ikke har bodd sammen med barnet, har langt mindre kontakt med barna enn tidligere gifte og samboende samværsforeldre, vil undersøkelser som bare ser på tidligere gifte, vise mer kontakt mellom samværsforeldre og barn enn andre undersøkelser. Oftest kartlegger man samvær med kun ett av barna i den aktuelle bidragsrelasjonen, men noen kartlegger også samvær med hvert av flere barn. Dette gir imidlertid fort lange og kompliserte spørreskjema. Vanligvis stilles spørsmålene om samvær for kun ett barn om gangen, men det forekommer også at man spør om alle barna under ett, noe som gjerne vil vise mer samvær mellom samværsforeldre og barn.

Her omtales noen hovedfunn fra de viktigste norske undersøkelsene på området når det gjelder andelen samværsforeldre som ser lite til barna sine, samt hvilke faktorer som gir økt sannsynlighet for lite samvær.

På annen halvdel av 1990-tallet ble *Undersøkelse om samværsrett* gjennomført ved Norsk institutt for by- og regionsforskning (Jensen og Clausen 1997). Den kartla fordeling av ansvar og omsorg for barna, samt samarbeid og konflikter, mellom foreldre som lever atskilt. Både samværsforeldre og omsorgsforeldre deltok, og utvalget omfattet også foreldre som aldri hadde bodd sammen. Man fant at de fleste samværsforeldre hadde mye kontakt med barn de ikke bodde sammen med, men at det var stor variasjon mellom grupper. Samværsforeldre hadde langt mer samvær med barna sine enn samværsfedre. For samværsfedre gav følgende faktorer økt sannsynlighet for lite samvær: Lang reisetid til barnet, det at far ikke bodde sammen med barnets mor ved fødselen, og manglende samværsavtale. Videre hadde fedre med lav utdanning, lav inntekt og lite yrkesarbeid mindre kontakt med barna enn fedre med høyere utdanning, inntekt og yrkesdeltakelse. 6 prosent av samværsfedrene oppgav at de ikke hadde vært sammen med barnet siden fødselen eller samlivsbruddet, 12 prosent at de ikke hadde sett barnet siste år, og 23 prosent at de ikke hadde sett barnet siste måned. Tar vi utgangspunkt i omsorgsmødrenes svar, var andelen henholdsvis 8, 18 og 33 prosent, altså klart høyere enn hva fedrene selv oppgav.

Også ved Allforsk ble det på annen halvdel av 1990-tallet gjennomført en undersøkelse som bl.a. belyste foreldresamarbeid etter samlivsbrudd – *Familieforandringer og konsekvenser for barn og unges oppvekstvilkår* (Moxnes et al. 1999). Utvalget bestod kun av skilte foreldre, både samværsforeldre og foreldre som bodde sammen med barna. Undersøkelsen dekket en rekke tema knyttet til livet etter en skilsmisse. Her refereres noen av funnene angående organiseringen av foreldreskapet, mens konsekvenser for barna omtales i avsnitt 3. Undersøkelsen viste at det store flertallet av barn hadde kontakt med begge foreldrene etter skilsmissen selv om de aller fleste ble boende hos moren (Moxnes og Winge 2000). De fleste foreldrene hadde også et omfattende samarbeid etter skilsmissen, og et flertall praktiserte vanlig eller utvidet samvær. De fleste var fornøyde med fordelingen av omsorgen og med samarbeidet med barnets andre forelder. Andelen misfornøyde var høyere blant dem med kort enn blant dem med lang utdanning, og høyere blant dem som hadde hatt store problemer i ekteskapet før bruddet, enn blant dem med mindre problemer. Dersom undersøkelsen også hadde omfattet foreldre som aldri hadde bodd sammen, ville den trolig vist noe mindre samarbeid mellom foreldrene.

Rundt årsskiftet 2001/2002 ble det gjennomført en spørreskjemaundersøkelse blant samværsfedre ved Norsk institutt for forskning om oppvekst velferd og aldring (Skevik og Hyggen 2002). Tittelen var *Samværsfedrenes situasjon: økonomiske og normative problemstillinger*. Undersøkelsen støtter resultater fra andre studier idet den viser at flertallet av samværsfedre har ganske omfattende kontakt med barna sine. Mengden samvær har bl.a. sammenheng med den geografiske avstanden mellom far og barn, med barnas alder og med foreldrenes samlivsstatus før de flyttet fra hverandre. Ulikt Jensen og Clausen (1997) viser imidlertid ikke denne undersøkelsen noen klar sammenheng mellom samværsfars inntekt og utdanning på den ene siden, og mengden samvær på den annen. Dette kan, sier forfatterne, skyldes at utvalget ble trukket slik at det er forholdsvis liten spredning i fedrenes utdanningsnivå og inntekt. Senere analyser av materialet viser imidlertid at fedre som mottar sosialhjelp, oftere enn andre fedre ikke så barnet siste måned (Skevik 2004). Dermed ser det ut til at de mest vanskeligstilte fedrene oftere enn andre ser lite til barna sine. 2 prosent av samværsfedrene oppgav at de aldri hadde truffet barnet, og i tillegg hadde 6 prosent ikke sett barnet på over ett år. 23 prosent av fedrene hadde ikke sett barnet siste måned. De som ikke hadde sett barnet siste måned, ble bedt om å angi grunnen til dette. Tre svar peker seg ut, nemlig lang avstand, manglet penger til reisen, samt at barnets mor ikke ønsket det. Fedrene

formidler altså et inntrykk av at de mister kontakten med barnet som følge av ytre årsaker eller morens vrangvilje, framfor at de selv har ansvaret for mangelen på kontakt.

I 2002 gjennomførte Thuen ved Universitetet i Bergen en utvalgsundersøkelse blant samværsforeldre (han kalte dem deltidsforeldre) om deres livssituasjon (Thuen 2004). Undersøkelsen dreide seg mye om foreldrenes psykiske og sosiale problemer og eventuelle konflikter med den tidligere partner, men kartla også samvær mellom samværsforeldre og barn. Spørsmålene om samvær er stilt litt annerledes enn det ofte gjøres ellers. Mens Jensen og Clausen (1997) og Skevik og Hyggen (2002) spurte om samvær med det yngste barnet i den aktuelle bidragsrelasjonen, stilte Thuen slike spørsmål med referanse til alle barn man ikke bodde sammen med, under ett. Mye taler for at dette gir høyere tall for samvær. For samværsforeldre med flere barn vil det ofte variere hvor mye samvær man har med hvert av barna, og i Thuens undersøkelse vet vi altså ikke hvilket eller hvilke barn man har svart for. Videre spurte Thuen hvor ofte foreldrene vanligvis hadde samvær med barna sine, mens man ellers gjerne spør for en bestemt måned. Også dette kan bidra til å trekke samværet opp i Thuens undersøkelse. Ulikt tidligere studier på feltet spurte han både om månedlig samvær og feriesamvær. Ifølge Thuens undersøkelse er det kun 10 prosent av samværsforeldrene som ser barna sjeldnere enn en gang i måneden. 9 prosent er aldri sammen med dem i ferier, og 3 prosent har verken helge- eller feriesamvær. Thuen finner at følgende faktorer gir økt sannsynlighet for lite samvær: At samværsforelderen har lav utdanning, at han/hun aldri har bodd sammen med den andre forelderen, og at det ikke er felles foreldreansvar. Store barn og lang reisetid gir økt sannsynlighet for lite samvær i helgene, men har ingen betydning for feriesamværet.

Statistisk sentralbyrå har gjennomført to undersøkelser om foreldre som lever atskilt, *Undersøkelsen om samvær og bidrag 2002* og *Undersøkelsen om samvær og bidrag 2004*. Formålet var å bidra til å evaluere de nye reglene for beregning av barnebidrag som ble innført høsten 2003. Undersøkelsene inneholder mange spørsmål om kontakt mellom samværsforeldre og barn. Både samværsforeldre og omsorgsforeldre deltok, og utvalget omfattet par av foreldre til samme barn. Det er gjennomført flere analyser av samværsforeldres kontakt med barna på grunnlag av disse undersøkelsene, bl.a. en rapport som inngår som delstudie i samme hovedprosjekt som denne litteraturoversikten er en del av (Kitterød 2008). Her undersøkes hvilke faktorer som gir økt sannsynlighet for lite kontakt mellom samværsfedre og barn, basert på flere mål for lite kontakt. Parutvalget gir mulighet for å trekke inn kjennetegn ved begge foreldre i analysene. Her refereres noen hovedresultater basert på samværsfedrenes opplysninger om sin kontakt med barna. 3 prosent av samværsfedrene hadde ikke sett barnet i det hele tatt etter bruddet med barnets mor, 5 prosent hadde ikke sett barnet i løpet av det siste året, og 17 prosent hadde ikke sett barnet den siste måneden. 23 prosent hadde ikke tilbrakt noen netter sammen med barnet den siste måneden. 10 prosent av fedrene hadde hatt kontakt med barnet per telefon eller e-post siste måned, men ikke hatt personlig kontakt. 6 prosent hadde verken hatt personlig kontakt eller telefonkontakt. 8 prosent hadde ikke vært sammen med barnet i noen ferier det siste året, og 11 prosent hadde vært sammen med barnet i ferier, men ikke siste måned.

Samværsfedre med lav inntekt har oftere lite kontakt med barna enn fedre med høyere inntekt. Det er særlig de med lavest inntekt som skiller seg ut. Aller minst samvær finner vi når også barnets mor har lav inntekt. Det er ellers en tendens til at fedre med forholdsvis kort utdanning oftere har lite kontakt med barnet enn fedre med lengre utdanning. Videre har fedre med nedsatt helse oftere lite kontakt med barnet i det daglige enn fedre med god helse, og fedre har oftere lite kontakt med barnet når mor har nedsatt helse, enn når hun har god helse. Fedre med store barn har oftere lite samvær med barna enn fedre med mindre barn, men dette gjelder ikke for feriesamvær. Videre har fedre som ikke bodde sammen med barnets mor før bruddet, oftere lite kontakt med barna enn dem som bodde sammen med barnets

mor. Det er også mindre kontakt mellom far og barn når begge barnets foreldre inngår i flere bidragsrelasjoner, enn når ingen, eller kun én av dem, har flere bidragsrelasjoner. Lang reisetid til barnet innebærer ofte lite samvær i det daglige, men har mindre betydning for feriesamvær og for telefon- og e-postkontakt. Videre har fedre som beskriver forholdet til barnets mor som svært konfliktfylt, langt oftere enn andre fedre lite kontakt med barnet både i det daglige og i ferier. Mors konfliktopplevelse har ingen betydning. Vi kjenner ikke tidsrekkefølgen av begivenhetene og vet ikke om lite samvær er opphav til konfliktene eller en følge av dem.

3.3. Studier av lite samvær

Det finnes noen få studier der hovedfokus er barn som har lite kontakt med en av foreldrene sine. Vi vil her omtale én norsk og én svensk undersøkelse, begge kvalitative. I tillegg omtales en norsk undersøkelse der dette ikke er noe hovedtema, men trekkes inn i analysene som en mulig forklaring på ulike utfall for barna etter skilsmisken. Vi begynner med den siste.

Familien ved samlivsbrudd
(Moxnes, Haugen og Holter
1999)

Som nevnt tidligere, var det på andre halvdel av 1990-tallet et større forskningsprosjekt ved Allforsk om *Familieforandringer og konsekvenser for barn og ungdoms oppvekstvilkår*. Som en del av dette ble det gjennomført en spørreundersøkelse kalt *Familien ved samlivsbrudd*, der man blant annet undersøkte hvilke konsekvenser skilsmisken hadde for barna (Moxnes et al. 1999). Utgangspunktet var et ønske om å finne ut hvordan en skilsmisse kan gjøres mest mulig skånsom. Forskerne understreker at det er viktig å huske på at det går bra med de aller fleste som har opplevd foreldres samlivsbrudd i oppveksten. Dette står imidlertid ikke i motsetning til litteraturen som viser at barn som opplever samlivsbrudd, har høyere risiko enn andre for å skåre dårlig på en rekke utfall. Det er, hevder forskerne, viktig å finne ut hvordan denne risikoen kan reduseres.

Utvalget til undersøkelsen omfatter foreldre som ble skilt i Trondheim og Orkdal kommuner i 1991 og 1995. 473 foreldre besvarte spørreskjemaet, 268 mødre og 205 fedre. Svarandelen var 58 prosent. Det var gått ett til fire år siden skilsmisken da undersøkelsen ble gjennomført. Hver forelder kunne svare for inntil fem barn. Man fikk svar for i alt 910 barn. Analysene er dels gjennomført med barn som analyseenhet, og dels med foreldre som analyseenhet, men uansett er opplysningene gitt av foreldrene.

Forfatterne tar utgangspunkt i tre sentrale hypoteser som finnes i litteraturen om hvorfor barn som har opplevd samlivsbrudd, har økt risiko for negative utfall på ulike områder (jf. gjennomgangen av metaanalyser i kapittel 2.1 i foreliggende rapport). Dette er hypotesen om tap av økonomisk og sosial kapital (barna taper ulike typer ressurser når foreldrene skiller lag), hypotesen om sosialt stress (forandringer i livssituasjonen som f. eks. flytting og nye familiedannelser, vil skape stress), og hypotesen om familiesammensetning (det er det å vokse opp med én forelder i seg selv, som har betydning). Denne siste avviser de i utgangspunktet, men lanserer selv en fjerde hypotese, nemlig hypotesen om familiesamarbeid, som sier at kvaliteten og kvantiteten på familiesamarbeidet er avgjørende for hvordan det går med barna etter en skilsmisse. Ettersom samtlige barn i undersøkelsen har skilte foreldre, har man ikke noen kontrollgruppe av barn som ikke har opplevd samlivsbrudd. I stedet sammenligner forskerne grupper av barn som har opplevd skilsmisse. De legger dessuten vekt på at skilsmisken ikke bare kan ha negative utfall, men også positive. Eventuelle positive utfall av en skilsmisse er ellers lite diskutert i litteraturen på dette feltet.

Følgende spørsmål ble stilt for å kartlegge hvordan skilsmisken, etter foreldrenes vurdering, hadde påvirket barna: Hvordan tror du skilsmisken kan ha påvirket ditt/dine barn? Kryss av alle de alternativene du mener passer. Spørsmålsbatteriet bestod av 16 påstander, åtte positive og åtte negative, som foreldrene kunne si seg enig i. Nedenfor gjengis disse med andel enige i parentes.

Positive endringer	Negative endringer
Bedre forhold til meg (46 prosent)	Dårligere forhold til meg (10 prosent)
Bedre skolesituasjon (14 prosent)	Dårligere skolesituasjon (7 prosent)
Mer ansvarsbevisst (42 prosent)	Mindre ansvarsbevisst (4 prosent)
Bedre samarbeid med andre (16 prosent)	Dårligere samarbeid med andre (4 prosent)
Aksepterer grenser mer (20 prosent)	Tøyer grenser mer (25 prosent)
Færre kroppslige plager (4 prosent)	Flere kroppslige plager (6 prosent)
Færre psykiske plager (7 prosent)	Flere psykiske plager (10 prosent)
Mindre atferdsproblemer (7 prosent)	Flere atferdsproblemer (6 prosent)

Forskerne hevder, på grunnlag av dette, at det store flertallet av foreldre mener skilsmissen i liten grad har hatt noen varig virkning på barna. I den grad den har påvirket barna, har endringene i barnas atferd oftere vært positive enn negative. For 47 prosent av barna rapporterer foreldrene kun om positive atferdsendringer, for 16 prosent kun om negative endringer, og for 22 prosent om både positive og negative endringer.

Basert på enkle statistiske analyser diskuterer forfatterne hvilke av de fire nevnte hypotesene som finner mest støtte i materialet. Vi gjengir ikke hele denne diskusjonen her, men nøyer oss med å nevne at forfatterne ikke finner klare forskjeller mellom barn med mye og lite samvær med samværsforelderen når det gjelder positive og negative virkninger av skilsmissen. Det kan derfor, sier de, se ut til at omfanget av kontakten med samværsforelderen har lite å si for barnas utvikling. De tror imidlertid ikke at mengden kontakt er uten betydning, men mener betydningen av denne kontakten er mer komplisert enn det som kan fanges opp gjennom målene som er benyttet her. De argumenterer for at det er kvaliteten ved foreldresamarbeidet som er nøkkelen til å forså både mengden samvær og barnas utvikling etter skilsmissen. Barn som har foreldre som er fornøyde med foreldresamarbeidet, har mer kontakt med samværsforelderen enn andre barn, og har også færre negative og flere positive atferdsendringer, enn barn av foreldre som ikke er fornøyde med foreldresamarbeidet. Dette tyder, ifølge forskerne, på at kvaliteten på samarbeidet, som er en viktig kontekst for samværet, er viktigere enn omfanget av samværet for hvordan det går med barna etter skilsmissen. Kvaliteten på foreldresamarbeidet er dessuten nøkkelen til å forstå i hvilken grad forandringer i barnas livssituasjon, sosialt stress og tap av økonomisk og sosial kapital blir risikofaktorer for en negativ utvikling for barna. Risikoen reduseres ved godt samarbeid fordi godt samarbeid reduserer risikoen for sosialt stress og tap av økonomisk og sosial kapital.

Det er viktig å huske på at man i denne undersøkelsen kun har foreldrenes opplysninger om hvordan det går med barna. Barna selv, eller personer utenfor familien, har ikke kommet til orde. Dessuten er det viktig å huske på at kun tidligere gifte foreldre inngår i undersøkelsen. Muligens ville vi fått et litt annet bilde dersom vi hadde hatt informasjon fra barna selv eller fra andre personer, og også fra tidligere samboende foreldre og foreldre som aldri har bodd sammen.

Hvordan opplever barn tap av kontakt med fedre etter samlivsbrudd? (Dahlhaug 2002)

I likhet med studien over, er denne undersøkelsen en del av prosjektet *Familieforandringer og konsekvenser for barn og unges oppvekstvilkår*. Her er det imidlertid barna selv som kommer til orde, og analysene er basert på kvalitative intervjuer. Formålet er å øke kunnskapen om barn som har lite kontakt med en av foreldrene sine, samt å bringe barneperspektivet inn i forskningen på dette feltet. Undersøkelsen har en eksplorerende karakter. Målet er altså ikke å teste en eller flere hypoteser. Vekten ligger dessuten mer på forståelse enn på forklaring.

I skilsmissecforskningen har man ofte vært opptatt av hva skilsmissen gjør med barna. Dahlhaug snur problemstillingen på hodet og spør hva barna gjør med skilsmissen. Han tar utgangspunktet i såkalt aktørperspektiv og spør hvordan barna oppfatter sin egen situasjon og sitt forhold til far, og hva de gjør for å mestre sin situasjon. Mer konkret stiller han følgende hovedspørsmål:

- Hvordan ”tar” barna det å ha lite kontakt med far?
- Hvilke forhold i barnas familiekarriere har betydning for hvordan de har det?
- Hvordan forklarer barn fedres fravær, og hvilken betydning har forklaringene for hvordan de tar det og har det?

Mestringsperspektivet er altså sentralt i studien. I stedet for å betrakte barna som passive ofre for begivenheter rundt seg, legger Dahlhaug til grunn at barna er aktører som kan påvirke situasjonen sin.

Det viste seg å være en utfordring både å skaffe et utvalg av barn med lite kontakt med far, og å bestemme hva som skulle regnes som lite kontakt. I spørreundersøkelsen *Familien ved samlivsbrudd* (jf over) ble foreldrene spurt om de ville være villige til å la seg intervju på nytt senere. Dahlhaug kontaktet mødre som var villige til å la seg intervju om igjen, og som hadde oppgitt at det var lite kontakt mellom far og barn. Utvalget ble supplert ved å presentere prosjektet i media og oppfordre foreldre og barn i familier der det var lite samvær mellom far og barn, til å ta kontakt. Han oppnådde kontakt med 16 barn som han intervjuet. Barna var 7-18 år gamle. Også mødrene ble intervjuet. Dette foregikk stort sett i barnas hjem, og barn og mor ble intervjuet hver for seg.

Det var ikke helt enkelt avgrense hva som menes med lite kontakt. Dahlhaug valgte følgende definisjon: At barnet eller barnets mor opplever at det er lite kontakt mellom far og barn, at det ikke finnes samværsordninger, og at det kan gå tre måneder eller mer mellom hver gang barnet treffer far.

Dahlhaug skiller mellom tre mestringsstrategier som barn benytter for å takle det at de har lite kontakt med faren. For det første benytter noen barn det han kaller *offensive strategier*. De gir uttrykk for at de ikke aksepterer den situasjonen de er i. De er aktive og pågående og gjør ulike framstøt overfor faren for å få til mer kontakt. De ser ut til å klare seg bra til tross for et konfliktfylt forhold til faren. For det andre benytter noen barn det Dahlhaug kaller *pragmatiske mestringsstrategier*. Disse barna har akseptert situasjonen som den er. De kunne godt tenke seg mer kontakt med far, men mangelen på kontakt oppleves ikke som noen byrde i hverdagen. Også disse barna greier seg stort sett godt. For det tredje benytter noen det Dahlhaug kaller *defensive strategier*. Disse barna er misfornøyde med kontakten med far. De uttrykker savn og sorg, aksepterer ikke situasjonen, men vet ikke hva de skal gjøre for å endre dem. Det er denne gruppen som ser ut til å ha størst problemer.

Dahlhaug spør så hvordan man kan forklare at barn med tilsynelatende lik bakgrunn reagerer så ulikt på fars fravær. Han ser på betydningen av tre faktorer, nemlig tiden før samlivsbruddet, relasjonene i barnets familie etter samlivsbruddet, og hvordan barna selv forstår og forklarer fars fravær. Når det gjelder tiden før bruddet, finner Dahlhaug at barn som har en oppvekstfamilie uten for mange og langvarige konflikter, og uten varig sviktende foreldrefunksjoner, ser ut til å takle situasjonen etter skilsmissen bra, til tross for lite kontakt med far. Når det gjelder relasjonene i familien etter samlivsbruddet, finner Dahlhaug at barn takler fars fravær bedre når det er lite konflikter mellom foreldrene, enn når forholdet er konfliktfylt. Videre er det slik at barn som opplever mor som sterk og støttende, takler situasjonen bedre enn barn som oppfatter mor som svak og sårbar. Når det gjelder barns forståelse av fars fravær, finner Dahlhaug at barn forsøker å mestre situasjonen ved å definere den manglende eller ustabile kontakten som et resultat av ytre omstendigheter som far ikke har kontroll over. Det at far bor og arbeider i utlandet oppleves gjerne som en akseptabel forklaring på lite kontakt, og fars

fravær oppleves ikke som problematisk. De som oppgir fars nye partner som grunnen til lite fravær, opplever imidlertid den manglende kontakten som mer problematisk. Ved å definere far som offer for omstendigheter han ikke er herre over, beskytter barna seg selv og opprettholder et bilde av seg selv som en det kan være verdt å ha kontakt med. Selv om de kan uttrykke sinne og skuffelse, holder de døra på gløtt for far.

Uansett grunnen til fars fravær er det, ifølge Dahlhaug, viktig at barn får hjelp til å forstå hvorfor kontakten med far er som den er. Her vil en trygg og støttende mor kunne være til stor hjelp. For en del barn er fars fravær en forutsetning for at de har det bra. Dette gjelder særlig når det er rus inne i bildet. Det viktigste for barna er altså ikke nødvendigvis hyppig kontakt med far, men at forholdet til ham er trygt og forutsigbart og at barna får hjelp til å forstå hvorfor situasjonen er som den er. Det er avgjørende hvordan barna selv definerer situasjonen, og denne definisjonen vokser fram i et samspill med omgivelsene. Særlig spiller barnas mor en viktig rolle.

Dahlhaug understreker selv at han ikke har noe representativt utvalg og at studiens funn ikke kan generaliseres til å gjelde for alle barn som har lite kontakt med den ene forelderen. Det har heller ikke vært hans målsetting. Han har gitt et viktig bidrag ved å bringe barnas stemme inn på feltet og gi en bedre forståelse av hvorfor noen barn takler fars fravær godt, mens andre takler det dårlig. Dette kan trekkes inn i utformingen av kvantitative undersøkelser av mer hypotesetestende karakter, og det kan brukes som hjelp for å tolke funn og sammenhenger i kvantitative studier. For øvrig ser det ut til å være godt samsvar mellom flere av Dahlhaugs konklusjoner og resultatene fra den kvantitative litteraturen på feltet (jf. del 1 av foreliggende rapport), særlig når det gjelder det ødeleggende for barn ved store og vedvarende konflikter mellom foreldrene.

Pappa, se mig! Om förnekade barn och maktlösa fäder. (Öberg og Öberg 1992)

Også dette er en kvalitativ studie, basert på dybdeintervjuer med et selvselektert utvalg. Forfatterne hadde jobbet i flere år med par som skulle skilles, og så et stort behov for studier av barn og foreldre med lite kontakt. Målsettingen var å få mer kunnskap om hvordan barn har opplevd og vurdert sine erfaringer med at biologisk far har vært fraværende. Gjennom å få et bedre bilde av hvilken rolle pappene spiller i barnas liv, håper forfatterne å kunne påvirke fedre som av ulike grunner ser seg selv som uviktige eller unnværlige. De håper også å kunne gi et mer nyansert bilde av disse fedrene enn det som ofte framkommer i debatten, og, ved hjelp av intervjuer med barna, beskrive hvilke konsekvenser pappafravær har hatt for barna. Målet har også vært å formulere fruktbare spørsmål for senere studier.

Undersøkelsen tar ikke utgangspunkt i noe overordnet teoretisk perspektiv. Framstillingen er ganske deskriptiv og mye basert på formidling av enkelthistorier. Det er derfor vanskelig å gi en god oppsummering, men vi formidler noen hovedfunn.

Både fedre og barn deltok i undersøkelsen, og mange av barna var godt voksne. Forskerne ønsket kontakt både med fedre som hadde bodd sammen med barna, og fedre som ikke hadde gjort dette, og både med fedre som ønsket kontakt med barna, men ble nektet dette, og med fedre som ikke ønsket kontakt, men ble tilbudt dette. For å få tak i informanter gikk de via frivillige mannsorganisasjoner, kolleger, venner og bekjente, samt via oppslag om prosjektet i media der de oppfordret folk til å ta kontakt. Forskerne gjennomførte dybdeintervjuer med 175 personer, 100 barn og 75 fedre (ikke "par" av far og barn). "Barna" var i alderen 7-47 år. I intervjuene med barna fokuserte man på hva den utilstrekkelige eller uteblitte kontakten med far hadde betydd for dem, og hvilke tanker og fantasier de hadde hatt rundt farsfiguren. Intervjuene med fedrene dekket hele perioden fra det første møtet med barnets mor, og til situasjonen på intervjudtidspunktet.

Det viste seg vanskelig å få kontakt med yngre barn til fedre som ønsket kontakt, men ikke fikk dette. Mødrene til disse barna var ofte de som hindret kontakten og ville derfor ikke at barna skulle intervjues. Det var flere barn til fedre som fikk treffe barna, men ikke ønsket dette, i undersøkelsen. Det var da ofte barnas mødre som hadde tatt kontakt med forskerne.

Barna ble spurt hva de trodde det kom av at faren ikke ville treffe dem, samt om noen hadde ansvar for at det var blitt slik. Bare halvparten av barna la skylden på fedrene. Noe la skylden på moren, farens nye kone eller seg selv. Det siste gjaldt gjerne for voksne barn med sterkt nedsatt selvfølelse. De syntes ikke selv de var verdt å ha kontakt med. Noen mente også at mangelen på kontakt var fars måte å straffe mor på. En del fedre var av ulike grunner sinte på mor, og etter barnas mening straffet disse moren ved ikke å treffe barna. Generelt avdekket intervjuene dyp sorg og savn blant barn (også voksne barn) som ikke hadde kontakt med faren sin. Noen hadde også selv valgt å avbryte kontakten fordi de syntes relasjonen var for negativ.

Drømmen om å treffe far var et tilbakevendende tema i barneintervjuene. Noen hadde oppnådd en fungerende relasjon med faren etter at de endelig lyktes i å få kontakt med ham, mens andre fikk store skuffelser etter at de endelig traff faren, og måtte akseptere at relasjonen aldri ville fungere.

Flere menn som ikke hadde hatt kontakt med faren i oppveksten, hadde kommet skjevt ut i livet og la skylden for dette på den fraværende faren. De mente at en fastere hånd og tydeligere grensesetting kunne ha reddet dem. Flere forteller også om vanskeligheter med selv å fungere i papprollen ettersom de ikke hadde noen modell for hvordan de skulle oppføre seg. Det å få egne barn kunne vekke til live følelsen av svik fra sin egen far. Farsfraværet kunne også, ifølge enkelte, innebære at de ikke torde å knytte tette bånd til egne barn. Selv om de ikke ønsket at deres egne barn skulle utsettes for det samme som dem selv, hadde flere flyttet fra barna sine.

Mens guttene/mennene betonte mangelen på grensesetting når de skulle beskrive konsekvensene av farsfraværet, var jentene/kvinnene mer opptatt av at den manglende kontakten med far hadde svekket deres evne til å knytte seg tett til andre mennesker, særlig til menn. Det var imidlertid en stor hjelp å ha en trygg og sterk mor som ikke var bitter på barnets far. Dette kunne hjelpe dem til å takle farsfraværet på en positiv måte. Mange av dem som ikke hadde kontakt med faren, hadde imidlertid et stort "hvorfor" inne i seg som tok mye energi og krefter. De hadde et stort behov for å få klarhet i hvorfor faren ikke ønsket kontakt til tross for at de hadde forsøkt å kontakte ham flere ganger.

Intervjuene med fedrene viste et komplekst mønster når det gjaldt begrunnelsene for at de hadde lite kontakt med barna. Blant dem som hadde bodd sammen med barna, var det flere som følte seg sviktet av barnas mor fordi det var hun som hadde initiert skilsmissten. Mange fedre hadde dårlig psykisk beredskap for bruddet og hadde vanskelig for å få orden på livet sitt etterpå. Dermed ble det vanskelig å følge opp barna på en god måte. I andre tilfelle var det mannen som hadde initiert bruddet. Da kunne barnas mor føle seg maktesløs og hevne seg ved å vanskeliggjøre hans kontakt med barna. Mødrene følte seg sviktet, og mange mente også at de kom dårlig ut økonomisk. Blant fedrene var det flere som forklarte mangelen på kontakt med barna ved at de var sinte på moren fordi hun hadde valgt å føde et barn som de selv ikke ønsket. De var også bitre på et samfunn som kunne tillate at man blir far mot sin vilje. De mente de var blitt "lurt" til å være fedre og syntes barnets mor betraktet dem kun som forsørgere. Det fantes altså både kvinnelige og mannlige samværssabotører i materialet.

De fedrene som selv hadde frasagt seg samvær med barnet, gav følgende grunner til dette: De oppfattet barnets mor som kontrollerende og styrende, mannens nye

partner gjorde det vanskelig å ha samvær med barna, de syntes ikke det var bra for barna å pendle mellom to husstander, barna bodde langt unna, de selv hadde dårlig økonomi, og de ønsket ikke samvær med barna fordi livssituasjonen deres gjorde dette vanskelig. Fedrene bak denne siste begrunnelsen hadde ikke utviklet noe nært forhold til barnet mens de bodde sammen. De hadde nok med å klare sitt eget liv og så ikke barnets behov for en far eller morens behov for avlastning og støtte i foreldrerollen.

Flere av fedrene som i utgangspunktet ønsket kontakt med barna sine, oppgav at de følte seg motarbeidet av myndighetene. De opplevde at det var et handikap å være mann i saker som hadde med fordeling av barneomsorg å gjøre. Sosialarbeideren var oftest kvinne, og så, ifølge fedrene, alltid saken fra mors side.

Det er altså mange grunner til at far og barn mister kontakten med hverandre. Forfatterne mener imidlertid at samværsvansker i svært mange tilfelle bunner i at foreldrene har skilt lag uten å ha bearbeidet de følelsesmessige sidene ved skilsmissen. Uten at man får løst opp i knuten av bitterhet og raseri hos én eller begge parter, vil det, hevder de, være vanskelig å få til gode samværløsninger.

Denne boka har et mer populærvitenskapelig preg enn de andre bidragene som er omtalt i denne litteraturgjennomgangen. Forfatterne har et klarere praktisk og politisk siktemål med boka enn det som ofte er vanlig blant forskere, og de forholder seg i mindre grad til akademiske bidrag på feltet. Den løse organiseringen av intervjuene, den store bredden av tema som belyses, den store aldersspennet blant barna som ble intervjuet, samt den forholdsvis deskriptive framstillingen, gjør det vanskelig å gi en fyllestgjørende oppsummering av funnene i studien innenfor rammen av en bred litteraturoversikt. Selv om boka ikke representerer et tradisjonelt forskningsbidrag, har vi valgt å gjengi en del av hovedfunnene ettersom boka dekker et felt der det er ganske sparsomt med litteratur. Det er imidlertid viktig å minne om, som forfatterne også gjør, at utvalget til denne studien ikke er representativt for alle barn som har lite kontakt med sin far. Mye taler for at de som meldte seg til å delta, er de som hadde hatt særlig lite kontakt med faren, og de som hadde lidd mest under mangelen på kontakt.

4. Oppsummering

Sett i sammenheng gir disse forskningsresultatene et komplekst bilde av hva samlivsbrudd og lite kontakt med den ene forelderen betyr for barns velferd. På et lang rekke utfall skårer barn som har opplevd foreldres samlivsbrudd, dårligere enn barn som ikke har gjort det. Det kan ved første øyekast se ut til at det å oppleve foreldres samlivsbrudd, gjør ubotelig skade på barn. Men, det hefter altså stor usikkerhet omkring fortolkningene av disse funnene. Det er ikke klart hvorvidt forskjellene som observeres, er uttrykk for årsakssammenhenger eller skyldes spuriøsitet. I tillegg er det viktig å merke seg at det uansett er få barn som skårer spesielt dårlig – også blant de som har lite kontakt med en forelder på grunn av samlivsbrudd.

I sin metaanalyse av studier av mulige konsekvenser for barn av foreldrenes samlivsbrudd diskuterer Amato (1993) fem perspektiver på hvorfor barn som har opplevd samlivsbrudd, skårer dårligere enn andre barn på en rekke utfall. Dette er det såkalte "father absence"-perspektivet, perspektivet om tilpasning blant den av foreldrene barnet blir boende hos, perspektivet om samhandling og konflikt mellom foreldrene, perspektivet om økonomiske vanskeligheter etter samlivsbrudd, samt perspektivet om stress som følge av mange forandringer i barnets liv. Av disse er det perspektivet om samarbeid og grad av konflikt mellom foreldrene som ser ut til å få mest støtte i litteraturen. Dersom foreldrene samarbeider godt, er betydningen av lite kontakt og foreldres samlivsbrudd mindre, og dersom et høyt kontaktnivå opprettholdes i en situasjon med mye konflikt, kan dette i verste fall redusere barnas velferd. Senere forskning ser ikke ut til å snu på denne konklusjonen. Funnene finner støtte i både norsk og internasjonal forskning, og i både kvantitative og kvalitative studier. Kvalitative studier tyder ellers på at en sterk og trygg mor, samt støtte fra omgivelsene ellers, kan hjelpe barn til å takle manglende eller ustabil kontakt med far på en god måte.

Hovedkonklusjonen er likevel todelt: På den ene siden hefter det relativt liten usikkerhet om at barn som har opplevd foreldrenes samlivsbrudd, gjør det dårligere på en lang rekke utfall enn barn som ikke har opplevd dette, men på den annen side er det en god del usikkerhet om hvorvidt disse forskjellene skyldes liten kontakt med den utflyttede forelderen i seg selv. Noen studier som utnytter spesielle data, for eksempel om søsken, forsøker å fjerne påvirkningen fra bakenforliggende forhold som for eksempel egenskaper ved foreldrene. Denne, fremdeles relativt spinkle, litteraturen peker mot at noen konsekvenser er resultater av samlivsbruddet i seg selv, som for eksempel høyere risiko for eget samlivsbrudd senere i livet, mens andre konsekvenser, som for eksempel lavere utdanningsnivå, kan man foreløpig mistenke at i noen grad skyldes spuriøse sammenhenger. Det er videre mye som tyder på at kvaliteten på kontakten mellom den utflyttede forelderen og barnet er viktigere for barnets velferd enn omfanget av kontakten i seg selv.

Litteratur

- Amato, P. (2008) Adoption and Divorce. Presentasjon ved The Sixth Meeting of the European Network for the Sociological and Demographic Study of Divorce. Oslo, Norway.
- Amato, P. R. (1993). Children Adjustment To Divorce - Theories, Hypotheses, And Empirical Support. *Journal Of Marriage And The Family*, **55**, 23-38.
- Amato, P. R. (1996). Explaining the Intergenerational Transmission of Divorce. *Journal Of Marriage And The Family*, **58**, 628-640.
- Amato, P. R. (2001). Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *Journal Of Family Psychology*, **15**, 355-370.
- Amato, P. R. & Deboer, D. D. (2001). The Transmission of Marital Instability Across Generations: Relationships Skills or Commitment to Marriage. *Journal of Marriage and Family*, **63**, 1038-1051.
- Amato, P. R. & Gilbreth, J. G. (1999). Nonresident fathers and children's well-being: A meta-analysis. *Journal Of Marriage And The Family*, **61**, 557-573.
- Amato, P. R. & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children - A metaanalysis. *Psychological Bulletin*, **110**, 26-46.
- Amato, P. R. & Rezac, S. J. (1994). Contact With Nonresident Parents, Interparental Conflict, And Childrens Behavior. *Journal Of Family Issues*, **15**, 191-207.
- Amato, P. R. & Rivera, F. (1999). Paternal involvement and children's behavior problems. *Journal Of Marriage And The Family*, **61**, 375-384.
- Bauserman, R. (2002). Child adjustment in joint-custody versus sole-custody arrangements: A meta-analytic review. *Journal Of Family Psychology*, **16**, 91-102.
- Bernhardt, E., Gähler, M. & Goldscheider, F. (2005). Childhood Family Structure and Routes Out of the Parental Home in Sweden. *Acta Sociologica*, **48**, 99-115.
- Bjørklund, A., Ginther, D. K. & Sundstrom, M. (2007). Family structure and child outcomes in the USA and Sweden. *Journal of Population Economics*, **20**, 183-201.
- Bjørklund, A. & Sundstrøm, M. (2006). Parental Separation and Children's Educational Attainment: A Siblings Analysis on Swedish Register Data. *Economica*, **73**, 605-624.
- Breidablik, H. J. & Meland, E. (1999). Familieoppløsning i barndom - helse og helseatferd i ungdommen. *Tidsskrift for den Norske Lægeforening*, **1999**, 2331-2335.
- Breivik, K. & Olweus, D. (2006). Children of divorce in a Scandinavian welfare state: Are they less affected than US children? *Scandinavian Journal of Psychology*, **47**, 61-74.
- Bronstein, P., Stoll, M. F., Clauson, J., Abrams, C. L. & Briones, M. (1994). Fathering After Separation Or Divorce - Factors Predicting Childrens Adjustment. *Family Relations*, **43**, 469-479.
- Cherlin, A. J. (1999). Going to Extremes: Family Structure, Children's Well-Being, and Social Science. *Demography*, **36**, 421-428.

- Cherlin, A. J., Furstenberg, F. F., Chaselansdale, P. L., Kiernan, K. E., Robins, P. K., Morrison, D. R. & Teitler, J. O. (1991). Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States. *Science*, **252**, 1386-1389.
- D'Onofrio, B. M., Turkheimer, E., Emery, R. E., Harden, K. P., Slutske, W. S., Heath, A. C. M., Pamela A. F. & Martin, N. G. (2007a). A Genetically Informed Study of the Intergenerational Transmission of Marital Instability. *Journal of Marriage and Family*, **69**, 793-809.
- D'Onofrio, B. M., Turkheimer, E., Emery, R. E., Maes, H. H., Silberg, J. & Eaves, L. J. (2007b). A Children of Twins Study of parental divorce and offspring psychopathology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, **48**, 667-675.
- Dahlhaug, T. E. (2002) Hvordan opplever barn tap av kontakt med fedre etter samlivsbrudd? , Rapportutgave av hovedfagsoppgave i sosialt arbeid. Institutt for sosialt arbeid og helsevitenskap, NTNU 2002. Allforsk, Universitetsenteret Dragvoll, Trondheim.
- Diekmann, A. & Engelhardt, H. (1999). The Social Inheritance of Divorce: Effects of parents' Family Type in Postwar Germany. *American Sociological Review*, **64**, 783-793.
- Diekmann, A. & Schmidheiny, K. (2006) The Intergenerational Transmission of Divorce: A Fifteen-Country Study with Family and Fertility Surveys. Paper presentert ved Population Association of America Annual Meeting 2006 in Los Angeles, California. .
- Dronkers, J. (1994). The changing effects of lone parent families on the education attainment of their children in a European welfare state. *Sociology-the Journal of the British Sociological Association*, **28**, 171-191.
- Fabricius, W. V. & Luecken, L. J. (2007). Postdivorce living arrangements, parent conflict, and long-term physical health correlates for children of divorce. *Journal Of Family Psychology*, **21**, 195-205.
- Flouri, E. (2006). Non-resident fathers' relationships with their secondary school age children: Determinants and children's mental health outcomes. *Journal Of Adolescence*, **29**, 525-538.
- Hampden-Thompson, G. & Pong, S. L. (2005). Does family policy environment moderate the effect of single parenthood on children's academic achievement? A study of 14 European countries. *Journal Of Comparative Family Studies*, **36**, 227-248.
- Harper, C. C. & McLanahan, S. S. (2004). Father absence and youth incarceration. *Journal Of Research On Adolescence*, **14**, 369-397.
- Hawkins, D. N., Amato, P. R. & King, V. (2007). Nonresident father involvement and adolescent well-being: Father effects or child effects? *American Sociological Review*, **72**, 990-1010.
- Hægeland, T., L. J. Kirkebøen, O. Raaum & K. G. Salvanes (2004) Marks across lower secondary schools in Norway. What can be explained by the composition of pupils and school resources? Rapport 2004/11. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Jensen, A.-M. & Clausen, S.-E. (1997) Samvær og fravær: Foreldres kontakt med barn de ikke bor sammen med. NIBR Notat 1997:103.

- Juby, H. & Farrington, D. P. (2001). Disentangling the Link between Disrupted Families and Delinquency : Sociodemography, Ethnicity and Risk Behaviours. *British Journal of Criminology*, **41**, 22-40.
- Kiernan, K. & Cherlin, A. (1999). Parental divorce and partnership dissolution: Evidence from a British cohort study. *Population Studies*, **53**, 39-48.
- Kiernan, K. E. & Hobcraft, J. (1997). Parental divorce during childhood: Age at first intercourse, partnership and parenthood. *Population Studies-a Journal of Demography*, **51**, 41-45.
- King, V. (1994). Nonresident Father Involvement And Child Well-Being - Can Dads Make A Difference. *Journal Of Family Issues*, **15**, 78-96.
- King, V. & Heard, H. E. (1999). Nonresident father visitation, parental conflict, and mother's satisfaction: What's best for child well-being? *Journal Of Marriage And The Family*, **61**, 385-396.
- King, V. & Sobolewski, J. M. (2006). Nonresident fathers' contributions to adolescent well-being. *Journal Of Marriage And The Family*, **68**, 537-557.
- Kitterød, R. H. (2008) Hvilke samværsfedre har lite kontakt med barna sine?, *Rapporter 2008.*, Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Lauglo, J. (2008). Familiestruktur og skoleprestasjoner. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, **8**, 3-29.
- Lyngstad, T. H. & Engelhardt-Wölfler, H. (2008) The Intergenerational Transmission of Divorce Depends on the Age at Divorce: Evidence from a large-N Study of Norwegian Register Data. Upublisert manus.
- Marsiglio, W., Amato, P., Day, R. D. & Lamb, M. E. (2000). Scholarship on fatherhood in the 1990s and beyond. *Journal Of Marriage And The Family*, **62**, 1173-1191.
- Menning, C. L. (2006). Nonresident fathering and school failure. *Journal Of Family Issues*, **27**, 1356-1382.
- Ming, M. C. & Zeng, X. H. (2008). Family and motivation effects on mathematics achievement: Analyses of students in 41 countries. *Learning and Instruction*, **18**, 321-336.
- Moxnes, K., Haugen, G. M. D. & Holter, T. (1999). Skilsmisens virkning på barn. Foreldres oppfatning av skilsmisens konsekvenser for deres barn, Trondheim: Allforsk.
- Moxnes, K. & Winge, A. (2000). Foreldresamarbeid etter skilsmisse, Trondheim: Allforsk.
- Nergård, T. B. (2005): Skoleprestasjoner til barn med særboende foreldre. En litteraturstudie. NOVA Rapport 18/05, Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.
- Nævdal, F. & Thuen, F. (2004). Residence arrangements and well-being: A study of Norwegian adolescents. *Scandinavian Journal of Psychology*, **45**, 363-371.
- Park, H. (2007). Single parenthood and children's reading performance in Asia. *Journal Of Marriage And The Family*, **69**, 863-877.

- Pong, S. L., Dronkers, J. & Hampden-Thompson, G. (2003). Family policies and children's school achievement in single- versus two-parent families. *Journal Of Marriage And The Family*, **65**, 681-699.
- Pong, S. L. & Ju, D. B. (2000). The effects of change in family structure and income on dropping out of middle and high school. *Journal Of Family Issues*, **21**, 147-169.
- Rebellon, C. J. (2002). Reconsidering the broken homes/ delinquency relationship and exploring its mediating mechanism(s). *Criminology*, **40**, 103-136
- Reneflot, A. (2008a) Childhood family structure and family formation in early adulthood in Norway. Foreløpig upublisert manuskript til vurdering hos tidsskrift.
- Reneflot, A. (2008b) Family dissolution and children's educational attainment in Norway. Foreløpig upublisert manuskript til vurdering hos tidsskrift.
- Sanz-de-Galdeano, A. & Vuri, D. (2007). Parental Divorce and Students' Performance: Evidence from Longitudinal Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, **69**, 321-338.
- Scott, M. E., Booth, A., King, V. & Johnson, D. R. (2007). Postdivorce father-adolescent closeness. *Journal Of Marriage And The Family*, **69**, 1194-1209.
- Seltzer, J. A. (1994). Consequences Of Marital Dissolution For Children. *Annual Review Of Sociology*, **20**, 235-266.
- Seltzer, J. A. (2000). Families formed outside of marriage. *Journal Of Marriage And The Family*, **62**, 1247-1268.
- Sigle-Rushton, W. & McLanahan, S. S. (2005) Father absence and child well-being: A critical review. I D. P. Moynihan, T. Smeeding & L. Rainwater (red.), *The Future of the Family*. New York: Russel Sage Foundation.
- Skardhamar, T. (2009). Family dissolution and children's criminal careers. Kommer i *European Journal of Criminology*, **6**.
- Skevik, A. (2004). Far, forsørger og fattig? Økonomiske problemer blant norske samværsfedre. *Tidsskrift for Velferdsforskning*, **7**, 2-16.
- Skevik, A. & Hyggen, C. (2002) Samværsfedrenes situasjon. Rapport fra en spørreundersøkelse. Rapport 15/02. Norsk institutt for studier av oppvekst velferd og aldring.
- Sobolewski, J. M. & Amato, P. R. (2007). Parents' discord and divorce, parent-child relationships and subjective well-being in early adulthood: Is feeling close to two parents always better than feeling close to one? *Social Forces*, **85**, 1105-1124.
- Spruijt, E. & Iedema, J. (1998). Well being of youngsters of divorce without contact with nonresident parents in the Netherlands. *Journal Of Comparative Family Studies*, **29**.
- Steele, F., Sigle-Rushton, W. & Kravdal, Ø. (2008). Consequences of Family Disruption on Children's Educational Outcomes in Norway. Kommer i *Demography*.
- Stewart, S. D. (2003). Nonresident parenting and adolescent adjustment - The quality of nonresident father-child interaction. *Journal Of Family Issues*, **24**, 217-244.

Størksen, I., Røysamb, E., Gjessing, H. K., Moum, T. & Tambs, K. (2007). Marriages and psychological distress among adult offspring of divorce: A Norwegian study. *Scandinavian Journal of Psychology*, **48**, 467-476.

Størksen, I., Røysamb, E., Holmen, T. L. & Tambs, K. (2006). Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress. *Scandinavian Journal of Psychology*, **47**, 75-84.

Størksen, I., Røysamb, E., Moum, T. & Tambs, K. (2005). Adolescents with a childhood experience of parental divorce: a longitudinal study of mental health and adjustment. *Journal Of Adolescence*, **28**, 725-739.

Thuen, F. (2004). *Livet som deltidsforeldre*, Bergen: Fagbokforlaget.

Ugreninov, E. (2002) *Marginalisering av ungdom i arbeidsmarkedet: Har foreldres samlivsbrudd noen betydning?*, Hovedoppgave i sosiologi. Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.

White, L. & Gilbreth, J. G. (2001). When children have two fathers: Effects of relationships with stepfathers and noncustodial fathers on adolescent outcomes. *Journal Of Marriage And The Family*, **63**, 155-167.

Öberg, B. & Öberg, G. (1992). *Pappa se mig! Om förnekade barn och maktlösa fäder*, Stockholm: Förlagshuset Gothia AB.

Figur- og tabellregister

Figurregister

- 1. **Innledning**
- 1.1. Utvalgte sammenhenger mellom kontakt med ikke-bosatt forelder og barns utfall ... 9

Tabellregister

- 1. **Innledning**
- 1.1. Eksempler på datakilder brukt i forskning om konsekvenser av samlivsbrudd for barn..... 11